

UMETNOSTNOZGODOVINSKI INŠTITUT FRANCETA STELETA ZRC SAZU

ALLIAS

ACTA HISTORIAE ARTIS SLOVENICA

24|1 • 2019

Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU
France Stele Institute of Art History ZRC SAZU

ACTA HISTORIAE ARTIS
SLOVENICA

24|1·2019

LJUBLJANA 2019

Acta historiae artis Slovenica, 24/1, 2019

Znanstvena revija za umetnostno zgodovino / Scholarly Journal for Art History

ISSN 1408-0419 (tiskana izdaja / print edition)

ISSN 2536-4200 (spletna izdaja / web edition)

Izdajatelj / Issued by

ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta /

ZRC SAZU, France Stele Institute of Art History

Založnik / Publisher

Založba ZRC

Glavna urednica / Editor-in-chief

Tina Košak

Uredniški odbor / Editorial board

Renata Komić Marn, Tina Košak, Katarina Mohar, Mija Oter Gorenčič, Blaž Resman, Helena Seražin

Mednarodni svetovalni odbor / International advisory board

Günter Brucher (Salzburg), Ana María Fernández García (Oviedo),

Iris Lauterbach (München), Hellmut Lorenz (Wien), Milan Pelc (Zagreb),

Sergio Tavano (Gorizia-Trieste), Barbara Wisch (New York)

Lektoriranje / Language editing

Aleksandra Čehovin, Amy Anne Kennedy, Blaž Resman, Urška Vranjek Ošlak

Prevodi / Translations

Nika Vaupotič

Oblikovna zasnova in prelom / Design and layout

Andrej Furlan

Naslov uredništva / Editorial office address

Acta historiae artis Slovenica

Novi trg 2, p. p. 306, SI -1001 Ljubljana, Slovenija

E-pošta / E-mail: ahas@zrc-sazu.si

Spletna stran / Web site: <http://uifs1.zrc-sazu.si>

Revija je indeksirana v / Journal is indexed in

Scopus, ERIH PLUS, EBSCO Publishing, IBZ, BHA

Letna naročnina / Annual subscription: 35 €

Posamezna enojna številka / Single issue: 25 €

Letna naročnina za študente in dijake: 25 €

Letna naročnina za tujino in ustanove / Annual subscription outside Slovenia, institutions: 48 €

Naročila sprejema / For orders contact

Založba ZRC

Novi trg 2, p. p. 306, SI-1001, Slovenija

E-pošta / E-mail: zalozba@zrc-sazu.si

AHAS izhaja s podporo Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

AHAS is published with the support of the Slovenian Research Agency.

© 2019, ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta, Založba ZRC, Ljubljana

Tisk / Printed by Cicero d. o. o., Begunje

Naklada / Print run: 400

VSEBINA

CONTENTS

DISSERTATIONES

Katarina Šmid

- Orfej med živalmi na ptujskem Orfejevem spomeniku – upodobitev ekfrazе Filostrata Mlajšega?*7
Orpheus among the Animals on the Orpheus Monument in Ptuj: An Echo of the Ekphrasis by Philostratus the Younger?17

Jure Vuga

- Podoba samogiblјive skulpture malika, mehaničnega čudesa ali »avtomata« na Kranjskem oltarju*.....19
A Depiction of a Self-moving Sculpture of an Idol, a Mechanical Marvel or Automaton in the Krainburg Altarpiece34

Boris Golec

- Višnjegorski slikarji 17. in 18. stoletja, njihovo socialno in naročniško okolje. Frančišek Karel (Francesco) Faenzi, Franc Faenzi, Janez Jakob Menhard (Mönhardt), Jakob Killer, Karel Ludvik Gentilli, Peter Straspurger, Franc Anton Nirenberger, Franc Ksaver Nirenberger, Anton Nirenberger*37
17th and 18th Century Painters from Višnja Gora, their Social Environment and Commissioners. Franz Karl (Francesco) Faenzi, Franz Faenzi, Johann Jakob Menhard (Mönhardt), Jakob Killer, Karl Ludwig Gentilli, Peter Straspurger, Franz Anton Nirenberger, Franz Xaver Nirenberger, Anton Nirenberger80

Renata Komić Marn

- »Če bo hotel muzej pridobiti kaj boljših stvari, bo moral za nakup tvegati večje vsote.« Nakupi za Narodni muzej na dražbi Szapáryjeve zbirke v Murski Soboti*83
“If the museum wishes to obtain better things, it will have to risk higher sums.” The Acquisitions for the National Museum at the Auction of the Szapáry Collection in Murska Sobota109

Barbara Vodopivec

- Restitucija predmetov kulturne dediščine iz Avstrije v Jugoslavijo po letu 1945*111
Restitution of Objects of Cultural Heritage from Austria to Yugoslavia after 1945129

DOCUMENTA

Jure Volčjak

Cerkve goriške nadškofije na Kranjskem v času nadškofa Karla Mihaela grofa Attemsa.

1. del: Bistrski, gorenjski in metliški arhidiaconat.....135

The Churches of the Archdiocese of Gorizia in Carniola in the Time of Archbishop

Karl Michael von Attems.

Part 1: The Archdeaconry of Bistra, Upper Carniola (Gorenjska) and Metlika185

APPARATUS

Izvečki in ključne besede / Abstracts and keywords189

Sodelavci / Contributors195

Viri ilustracij / Photographic credits197

DISSERTATIONES

»Če bo hotel muzej pridobiti kaj boljših stvari, bo moral za nakup tvegati večje vsote.«

Nakupi za Narodni muzej na dražbi Szapáryjeve zbirke v Murski Soboti

Renata Komić Marn

V letih 1930 in 1931 je v gradu Murska Sobota na skrajnem vzhodu takratne Dravske banovine v Kraljevini Jugoslaviji potekala javna dražba. Razprodajali so premično premoženje madžarskega državljana in veleposestnika grofa Ladislava Szapáryja (1864–1939), lastnika murskosoboškega gradu. Prekmurje z Mursko Soboto je bilo po koncu prve svetovne vojne priključeno novonastali Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev (po letu 1929 Kraljevina Jugoslavija), ki je imetnikom grajskih stavb naložila posebne davke in skušala na veleposestvih uvesti agrarno reformo.¹ Grof Szapáry, ki je bil tretji največji veleposestnik v Prekmurju, si je že pred prvo svetovno vojno nabral veliko dolgov.² Potem ko je njegova posest v Prekmurju leta 1920 prišla pod državno upravo, je bil na koncu dvajsetih let prisiljen v prodajo celotne murskosoboške posesti.³ Iz cenilnega kataloga njegovih premičnin, ki so ga poleti 1930 natisnili v Prekmurski tiskarni in ki obsega več kot 2000 zapisov,⁴ že na prvi pogled razberemo, da je v murskosoboškem gradu hranil veliko pohištva, slik in druge opreme, medtem ko natančnejši pregled gradiva, povezanega z murskosoboškim gradom in grofom Szapáryjem, razkriva, da je šlo v Murski Soboti za enega najkvalitetnejših grajskih inventarjev in posledično tudi za eno najpomembnejših razprodaj grajske opreme na Slovenskem v času med obema vojnama.

Dražbe ali razprodaje premičnega in nepremičnega premoženja, ki so jih na Slovenskem množično prirejali v času med obema vojnama, do nedavnega niso bile deležne posebne pozornosti. Na pomembnejše primere razprodaj grajskih inventarjev je leta 2004 v diplomski nalogi opozoril Ivan Pirnat,⁵ v letu 2009 je bila v dveh neodvisnih člankih tematizirana potreba po raziskovanju razprodaje

¹ Za agrarno reformo in novo davčno politiko v državi gl. zlasti Ivan KOMELJ, Grad kot spomeniškovarstveni problem v času med obema vojnama, *Varstvo spomenikov*, 25, 1983, str. 14–15. Gl. tudi Renata KOMIĆ MARN, Tina KOŠAK, Zbirka Ladislava grofa Szapáryja v Murski Soboti. Izhodišča za nadaljnje raziskovanje, *Umetnostna kronika*, 57, 2018, str. 13–14, in tam navedeno literaturo.

² Claude DONADELLO, *Chronique sans concession. Les comtes László et Pál Szapáry, emblématiques d'un régime révolu*, Montluçon 2013, s. p.

³ Za uvedbo agrarne reforme na Szapáryjevem posestvu in njegovo prodajo gl. Miroslav KOKOLJ, *Prekmurski Slovenci od narodne osvoboditve do nacistične okupacije 1919–1941*, Murska Sobota 1984, str. 552–566.

⁴ *Velika javna dražba premičnin v gradu Szapary v Murski Soboti*, Murska Sobota 1930.

⁵ Ivan PIRNAT, *Dražbe umetnin v Sloveniji*, Ljubljana 2004 (tipkopis diplomske naloge), str. 58–63.

Strahlove zbirke v Stari Loki,⁶ nekaj let pozneje se je dražb kot enega izmed dejavnikov izvoza umetnin dotaknila Tina Košak.⁷ Poglobljeno raziskovanje primera razprodaje Strahlove zbirke v Stari Loki, ki je bilo v okviru avtoričine disertacije zaključeno v letu 2016, je omogočilo vpogled v kompleksni sistem tovrstnih oblik prodaje premičnin in zlasti umetnin, saj se je o dražbi Strahlovega premoženja ohranila obsežna dokumentacija.⁸ Izkazalo pa se je, da so se poleg zapuščinskih inventarjev iz 17. in 18. stoletja, ki so nekdaj veljali za edini uporabni vir za raziskovanje zasebnih zbirk, tudi za novejšo dobo ohranili viri, ki omogočajo poglobljen študij zbirk in zbirateljstva v 19. stoletju in v prvi polovici 20. stoletja.⁹ Dokumentacija, povezana z medvojnimi razprodajami grajskih inventarjev, je namreč izredno uporaben vir za raziskovanje materialne kulture in podobe zasebnih zbirk v prvi polovici 20. stoletja. Vse javne dražbe – zapuščinske, prostovoljne ali prisilne – so bile izvedene pod nadzorom okrajnih sodišč, zato so se v arhivih ohranili zajetni sodni spisi, v katerih najdemo veliko zelo koristnih podatkov o predmetih, zadnjih lastnikih in posameznih kupcih. Ker so bili muzeji ter razna muzejska in zgodovinska društva redne stranke na teh razprodajah, lahko podatke iz sodnih spisov delno dopolnimo z dokumentacijo iz arhiva Narodnega muzeja Slovenije, velik pa je tudi pomen terenskih zapiskov, poročil in fotografij deželnega oziroma banovinskega konservatorja Franceta Steleta ter konservatorske dokumentacije.¹⁰ Na podlagi spoznanj o poteku dražbe Strahlovega imetja v Stari Loki je bil v Pokrajinskem arhivu Maribor odkrit dražbeni zapisnik razprodaje v Murski Soboti, v katerem so poleg končnih prodajnih cen navedena imena kupcev posameznih kosov.¹¹ Preučeno je bilo tudi drugo z razprodajo povezano arhivsko gradivo, predvsem pa cenilni katalog zbirke, ki so ga natisnili leta 1930.¹² Analiza dražbenega zapisnika, cenilnega kataloga in drugega gradiva prinaša dragocene podatke o predmetih in osvetljuje poti, po katerih so ti zapustili grad v Murski Soboti, ter postavlja izhodišča za ugotavljanje njihove poznejše usode in pogosto tudi sedanjega hranišča. Tako je bilo mogoče sestaviti popoln seznam predmetov iz Szapáryjevega gradu, s katerimi je Narodni muzej v Ljubljani leta 1930 obogatil svoje zbirke, in jih natančneje predstaviti. Kritično vrednotenje teh umetnin kaže, da je bil izbor predmetov, ki sta ga v letu 1930 opravila muzejski ravnatelj Josip Mal in konservator France Stele, premišljen, daljnosežen in utemeljen, saj gre večinoma za izjemne umetnine, ki si zaslužijo več pozornosti, kot so je bile deležne doslej. Na drugi strani je iz dokumentacije razvidno tudi to, da se je muzejski ravnatelj precej prenačil pri kupovanju in da je negospodarno porabil sredstva, ki jih je imel na razpolago. Za povrh je več mesecev po izteku dražbe v nejasnih okoliščinah krepko preplačal slike,

⁶ Renata KOMIČ, Po sledih Strahlove zbirke, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. 42, 2009, str. 187–188, 214; France ŠTUKL, Umetnostnozgodovinska zbirka Edvarda in Karla Strahla, *Loški razgledi*, 56, 2009, str. 111.

⁷ Tina KOŠAK, Slikarske zbirke v slovenskih gradovih. Pogled skozi »Steletov objektiv«, *Iz zgodovine slovenskih gradov* (ur. Miha Preinfalk), Ljubljana 2012 (= *Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 60/3), str. 583–598.

⁸ Renata KOMIČ MARN, *Strahlova zbirka v Stari Loki in njena usoda po letu 1918*, Ljubljana 2016 (tipkopis doktorske disertacije). Monografska publikacija o Strahlovi zbirki je v pripravi.

⁹ Prim. KOMIČ MARN 2016 (op. 8); KOMIČ MARN, KOŠAK 2018 (op. 1), str. 14–15; Renata KOMIČ MARN, Razprodaje grajskih zbirk na Slovenskem med obema vojnama. Viri, metode in pomen za raziskovanje provenience umetnin, *Provenienca, transferji in lastništvo umetnin. Sodobni izzivi za raziskovalce in lastnike. Knjiga povzetkov 8. posveta slovenskih umetnostnih zgodovinarjev* (ur. Tina Košak, Barbara Murovec), Ljubljana 2018, str. 11. Za vrednotenje ohranjenih virov gl. npr. KOŠAK 2012 (op. 7), str. 584.

¹⁰ Gl. KOMIČ MARN 2018 (op. 9). O pomenu Steletovih fotografij za raziskovanje nekdanjih grajskih zbirk gl. Maja LOZAR ŠTAMCAR, Fotografije predvojnih grajskih interierjev, dragocen vir za proučevanje notranje opreme, zlasti pohištva, *Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 38/3, 1990, str. 147–155; KOŠAK 2012 (op. 7), str. 584.

¹¹ Pokrajinski arhiv Maribor (PAM), SI-PAM/0640, Okrajno sodišče Murska Sobota 1871–1978, t. e. 430, spis E 231/30, Zapisnik. Za potek javne dražbe v Stari Loki gl. KOMIČ MARN 2016 (op. 8), str. 39–50.

¹² PAM, SI-PAM/0640, t. e. 429, 430; *Velika javna dražba 1930* (op. 4).

ki ju je na dražbi kupil zasebnik, in tako še dodatno oškodoval muzejsko oziroma banovinsko blagajno. Razloge za takšno ravnanje lahko iščemo v Malovem navdušenju nad kakovostnimi umetninami in želji, da bi v muzeju umetne obrti, katerega ustanovitev je dolgo načrtoval,¹³ razstavil karseda pričevalno gradivo. Nemalo pa so k njegovemu ravnanju pripomogle tudi kompleksne razmere, v katerih so potekale medvojne razprodaje grajskih inventarjev.

Murskosoboško razprodajo grajske opreme sta v domači strokovni literaturi do nedavnega na kratko obravnavala samo Janez Balažič in Jasna Horvat.¹⁴ Balažičevo intenzivno raziskovanje prekmurske umetnostne dediščine vsekakor ni moglo zaobiti razprodaje v Murski Soboti – dogodka, ki je tako odločno zaznamoval lokalni in širši prostor. V zbirkah murskosoboškega muzeja je odkril večje število predmetov, za katere je menil, da izvirajo iz Szapáryjeve zbirke, vendar ni raziskoval poti, po katerih so prišli v muzej, v eni svojih študij pa je omenil tudi kose baročnega pohištva, ki jih je kupil Narodni muzej v Ljubljani in katerih del je bil nekdanj razstavljen v ljubljanskem mestnem muzeju.¹⁵ Leta 2009 je med umetninami iz Prekmurja, ki jih hranijo muzeji na Slovenskem in v tujini, predstavil tudi sliki iz Szapáryjeve zbirke, ki ju je kupil Narodni muzej v Ljubljani.¹⁶ Nekaj več o nakupu drugih predmetov za Narodni muzej lahko preberemo v prispevku Jasne Horvat, ki je na podlagi dokumentov iz arhiva Narodnega muzeja Slovenije tudi na kratko predstavila okoliščine nakupa obeh omenjenih slik.¹⁷ Kot je ugotovila, ju muzej ni kupil na dražbi, temveč od zasebnika Josipa Benka (1889–1945) iz Murske Sobote, omenila pa je tudi »več kot sedemdeset predmetov bogate grajske opreme«, ki jih je za muzej na dražbi kupil Josip Mal.¹⁸ Opozorila je na zapise v muzejski inventarni knjigi in poudarila, da med opisanimi predmeti izstopa predvsem kvalitetno pohištvo.¹⁹ Zapisala je, da so v inventarni knjigi poleg garnitur pohištva navedeni še posamezni kosi, »stoli, mize, omare, kredence, komode, pisalniki, ogledala, kot tudi ure, lestenci, svečniki in predmeti iz porcelana«, od katerih pa sta bila v članku (zgolj s fotografijo) predstavljena samo ena komoda in en stol.²⁰ Kratki prispevek Jasne Horvat je tako ponudil nekaj izhodiščnih informacij o muzejskih nakupih v murskosoboškem gradu, vendar domačih umetnostnih zgodovinarjev ni spodbudil k raziskovanju. Leta 2013 se je vprašanja usode prodanih Ladislavovih premičnin mimogrede dotaknil Claude Donadello, francoski raziskovalec zgodovine rodbine Szapáry.²¹ V svoji

¹³ Gl. mdr. Arhiv Narodnega muzeja Slovenije (NMS), 1930, št. 446 (27. 5. 1930); Začetki našega umetno-obrtnega muzeja, *Ilustrirani Slovenec*, 8/2, 1932, str. 7.

¹⁴ Janez BALAŽIČ, Umetnostna podoba Prekmurja med 16. in 19. stoletjem. Med pozno gotiko in dobo historizmov, *Pokrajinski muzej Murska Sobota. Katalog stalne razstave*, Pokrajinski muzej Murska Sobota, Murska Sobota 1997, str. 135, 138–139; Janez BALAŽIČ, *Umetnine iz Prekmurja. Od romanike do modernizma*, Pokrajinski muzej Murska Sobota, Murska Sobota 2009, str. 84–86, 94–95, kat. št. 26, 32; Jasna HORVAT, Dr. Josip Mal in njegov trajen spomenik v Narodnem muzeju, *Predmet kot reprezentanca. Okus, ugled, moč* (ur. Maja Lozar Štamcar), Narodni muzej, Ljubljana 2009, str. 423–426. Tudi v desetletju pred drugo svetovno vojno je poleg nekaj kratkih obvestil o poteku dražbe v dnevnem časopisju nastalo samo poročilo konservatorja Franceta Steleta, pozneje je Ivan Komelj razprodajo v gradu Murska Sobota zgolj omenil. Gl. France STELE, Varstvo spomenikov (Od 1. 7. 1929 do 1. 7. 1930), *Zbornik za umetnostno zgodovino*, 11, 1931, str. 87–88; KOMELJ 1983 (op. 1), str. 22.

¹⁵ BALAŽIČ 1997 (op. 14), str. 135, 138–139.

¹⁶ BALAŽIČ 2009 (op. 14), str. 84–86, 94–95, kat. št. 26, 32.

¹⁷ HORVAT 2009 (op. 14).

¹⁸ HORVAT 2009 (op. 14), str. 425–426.

¹⁹ HORVAT 2009 (op. 14), str. 425.

²⁰ HORVAT 2009 (op. 14), str. 425, sl. 21–22.

²¹ Leta 1971 se je poročil z Auroro (Zorico) Szapáry (1932–2009), vnukinjo Ladislavovega brata Pavla. Gl. Claude-Andre DONADELLO, *Les comtes Szapáry, barons de Muraszombath, seigneurs de Széchysziget et Szapár. Histoire*,

1. Mojster iz Okoličnega:
Kristusovo sorodstvo,
Narodni muzej Slovenije,
Ljubljana

monografiji o bratih Ladislavu in Pavlu Szapáryju je objavil kratek seznam nekaterih predmetov, ki so bili naprodaj v Murski Soboti, in opozoril, da nekaj kosov hrani Pomurski muzej.²² Nekajkrat je omenil sliko *Kristusovo sorodstvo* Mojstra iz Okoličnega, ki jo hrani Narodni muzej v Ljubljani (sl. 1), medtem ko je na podlagi branja prispevka Franca Küzmiča o knjižnicah v Prekmurju zapisal, da je Szapáryjevo bogato knjižnico deloma kupil zasebnik, deloma pa Narodni muzej v Ljubljani.²³ V okviru študija transferjev predmetov kulturne dediščine v alpsko-jadranskem prostoru²⁴ so bila postavljena izhodišča za poglobljene raziskave o Szapáryjevi zbirki in njegovih zbirateljskih praksah ter posameznih kupcih in njihovih nakupih,²⁵ ki še vedno potekajo, pričujoči prispevek pa je posvečen predmetom, ki jih je leta 1930 v murskosoboškem gradu nakupil Josip Mal, takratni ravnatelj Narodnega muzeja v Ljubljani.

Na možnost, da bi del Szapáryjevih premičnin v Murski Soboti prišel na dražbo, je bilo vodstvo Narodnega muzeja (ki se je takrat še imenoval deželni) opozorjeno že spomladi leta 1921, ko je bil

généalogie, état en l'an 2003, Montluçon 2003, str. 98.

²² DONADELLO 2013 (op. 2), s. p.

²³ DONADELLO 2013 (op. 2), s. p. Prim. Franc KÜZMIČ, Pregled knjižnic in knjižničarstva v Prekmurju od začetkov do osvoboditve, *Časopis za zgodovino in narodopisje*, n. v. 22/1, 1986, str. 113. Za sliko *Kristusovo sorodstvo* Mojstra iz Okoličnega gl. Jasna HORVAT, Mateja KOS, *Zbirka slik Narodnega muzeja Slovenije*, Narodni muzej Slovenije, Ljubljana 2011, str. 82–83, kat. št. 73.

²⁴ O mednarodnem projektu TransCultAA gl. TransCultAA. Transfer of Cultural Objects in the Alpe Adria Region in the 20th Century, <https://www.transculaa.eu/> (28. 1. 2019).

²⁵ Gl. KOMIĆ MARN, KOŠAK 2018 (op. 1), str. 15.

iz Agrarne direkcije v Ljubljani na ravnateljstvo naslovljen dopis s sporočilom, da so v gradu grofa Szapáryja v Murski Soboti, ki je pod sekvestrom,²⁶ umetniške slike in drugi dragoceni predmeti, ki bodo zaradi bančnih terjatev verjetno šli na dražbo.²⁷ Agrarni direktor je menil, da bi si moral strokovnjak iz muzeja ogledati zbirko, odbrati predmete, primerne za muzej, in oceniti njihovo vrednost.²⁸ Odziva na dopis v muzejskem arhivu ne najdemo, a jeseni istega leta se je Ministrstvo trgovine in industrije v Ljubljani obrnilo neposredno na takratnega muzejskega ravnatelja Josipa Mantuanija s prošnjo, naj ob priložnosti pride v Mursko Soboto, kjer se nahajajo »velika knjižnica, različne vaze, starinsko in umetno pohištvo in ure, preproge, stare slike itd.«, ki jih je treba »oceniti po zmernih predvojnih in sedanjih cenah«.²⁹ Ponovna prošnja ministrstva s 14. decembra kaže, da se Mantuani ni takoj odzval na prvi dopis in da se je s cenitvijo predmetov mudilo,³⁰ toda do dražbe Szapáryjeve posesti v Murski Soboti kljub številnim terjatvam, ki so bile nanjo vknjižene, še dolgo ni prišlo. Prisilna dražba veleposestva bi namreč ogrozila izvedbo agrarne reforme, za katero si je prizadevala država, poleg tega jo je s prodajo posameznih zemljišč skušal preprečiti tudi grof Szapáry.³¹ Leta 1925 je bil sekvester ukinjen in celotna posest je bila dana na voljo lastniku pod pogojem, da ne bo uveljavljal pravice do odškodnine, ki mu jo je povzročila sekvestracija.³² Szapáry je istega leta pri Hrvatsko-slavonski hipotekarni banki (pozneje Jugoslovenska udružena banka, d. d.) v Zagrebu, Ljubljanski banki, Srpski banki v Zagrebu in Jadransko-podunavski banki v Beogradu vzel kredit v vrtoqlavi skupni višini 5.500.000 dinarjev, s katerim so posestvo razbremenili starih dolgov, nato pa nanj vknjižili nov kredit.³³ Iz prepisa »zastavodajne in depozitarne pogodbe«, ki se je ohranil v poznejšem sodnem spisu o izvršbi, je razvidno, da je Hrvatsko-slavonska hipotekarna banka v okviru omenjenega skupnega kredita Szapáryju dovolila menični kredit v znesku 2.000.000 dinarjev za dobo enega leta, za zavarovanje terjatve pa je bil zastavljen ves inventar gradu Murska Sobota.³⁴ Za raziskovanje nekdanje podobe gradu in njegove opreme je pomembno, da pogodba vsebuje natančen popis grajskega inventarja iz leta 1925, torej pet let pred dražbo. Popis sicer ne navaja cen, vendar je iz sodne dokumentacije razvidno, da je vrednost inventarja v resnici že leta 1921 ocenil ravnatelj Narodnega muzeja Josip Mantuani.³⁵

Grof Ladislav Szapáry svojega velikega kredita zgoraj naštetim bankam ni povrnil, temveč si je v naslednjih letih nabral nove dolgove. Tako je imel po nekaterih izračunih v letu 1930 že 14.000.000 dinarjev dolga.³⁶ Po vrsti je prodajal svoje imetje, kredit, ki ga je vzel na posest v Murski Soboti, pa je leta 1930 skušal rešiti s prodajo celotne veleposesti (oziroma tistega, kar je od nje še

²⁶ Posestvo z vsemi premožninami in nepremičninami je bilo vključeno v predvideno agrarno reformo že 29. septembra 1919, odlok o sekvestraciji oz. državnem nadzoru nad posestvom pa je bil izdan 23. maja 1921, gl. KOKOLJ 1984 (op. 3), str. 552. O sekvestracijah na Slovenskem po letu 1918 gl. KOKOLJ 1984 (op. 3), str. 485–493; KOMIČ MARN 2016 (op. 8), str. 100–101.

²⁷ Arhiv NMS, 1921, št. 158, Dopis agrarnega direktorja Deželnemu muzeju v Ljubljani (11. 4. 1921).

²⁸ Arhiv NMS, 1921, št. 158, Dopis agrarnega direktorja Deželnemu muzeju v Ljubljani (11. 4. 1921).

²⁹ Arhiv NMS, 1921, št. 508, Dopis Ministrstva trgovine in industrije v Ljubljani Josipu Mantuaniju (24. 10. 1921).

³⁰ Arhiv NMS, 1921, št. 564, Dopis Ministrstva trgovine in industrije v Ljubljani Josipu Mantuaniju (14. 12. 1921).

³¹ KOKOLJ 1984 (op. 3), str. 554–555.

³² KOKOLJ 1984 (op. 3), str. 556–557.

³³ KOKOLJ 1984 (op. 3), str. 558.

³⁴ PAM, SI-PAM/0640, t. e. 430, spis E 231/30, Notarski akt (18. 4. 1925).

³⁵ Gl. PAM, SI-PAM/0640, t. e. 430, spis E 231/30, št. 7 (28. 5. 1930).

³⁶ V *Mariborer Zeitung* so leta 1930 pisali celo o 20 milijonih dinarjev dolgov. Gl. Ungarische Korruptionsaffären. Haftbefehl gegen den Grafen Szapary, *Mariborer Zeitung*, 70/209, 7. 8. 1930, str. 1.

ostalo) Josipu Benku, premožnemu industrialcu in takratnemu županu v Murski Soboti. Benko je bil za murskosoboško posest pripravljen odšteti 8.000.000 dinarjev, iz katerih bi poplačal vse nanjo vknjižene dolgove, ostanek pa izročil grofu Szapáryju.³⁷ Posest je nameraval v celoti likvidirati, med drugim se je zavezal, da bo grad s parkom za 2.000.000 dinarjev prodal občini Murska Sobota (katere župan je bil) in da bo ravnatelju Narodnega muzeja Josipu Malu dovolil odkup raznih predmetov v vrednosti 195.360 dinarjev.³⁸ Banska uprava je odlašala z odobritvijo kupoprodajne pogodbe med Benkom in Szapáryjem, zato prodaja premičnin »iz proste roke« oziroma »pod roko«, za katero se je Benko zelo zavzemal, v prvi fazi razprodaje ni bila odobrena. Vsekakor pa dogovor o grofovi (sicer nerealizirani) prodaji posesti županu pojasnjuje, zakaj je ta imel pomembno vlogo pri dražbi in kako je prišlo do njegovega sodelovanja z Josipom Malom oziroma Narodnim muzejem, ki je opisano v nadaljevanju.

Priprave na razprodajo grofovega premičnega imetja v Murski Soboti so stekle kmalu po 1. marcu 1930, ko sta Benko in Szapáry na Dunaju sklenila kupoprodajno pogodbo. Okrajno sodišče v Murski Soboti, ki je bilo zadolženo za nadzor nad dražbo, je muzejskemu društvu in Narodnemu muzeju v Ljubljani že 29. aprila poslalo obvestilo o dražbenem oklicu, ki je napovedoval dražbo za 2. junij istega leta in v katerem je bilo poudarjeno, da so premičnine »velike starinske vrednosti in se priporočajo v nakup zlasti muzejem«.³⁹ Obenem je sodišče začelo iskati cenilca, ki bi ocenil vrednost premičnin v murskosoboškem gradu.⁴⁰ Nalogo je ponovno prevzel ravnatelj Narodnega muzeja v pokoju Josip Mantuani, ki je bil zapriseženi cenilec za umetnine in starine.⁴¹ Z njo se je ukvarjal od 26. maja pa vse do 14. junija, kar je bilo navedeno kot eden od razlogov za preložitev dražbe z 2. junija na 4. avgust 1930.⁴² Mantuani je torej za delo porabil in zaračunal 18 delovnih dni, čeprav je cenitev pred tem že enkrat opravil.⁴³

Medtem se je Mantuanijev naslednik na mestu ravnatelja Narodnega muzeja Josip Mal na dopis o dražbi v Murski Soboti hitro odzval. Murskosoboškemu sodišču je sporočil, da bo ravnateljstvo na vsak način skušalo rešiti nekaj umetnin za muzejske zbirke in da se za zadevo zanima tudi spomeniški urad, zato bi zastopnik prišel fotografirati stvari, če so še na svojih mestih v gradu.⁴⁴ Z zastopnikom je mislil spomeniškega konservatorja in umetnostnega zgodovinarja Franceta Steleta. Stele je namreč v primerih načrtovanih razprodaj grajskih inventarjev vedno pregledal predmete, ki so bili določeni za prodajo, izbral tiste, ki bi bili primerni za muzejske zbirke, in jih fotografiral

³⁷ KOKOLJ 1984 (op. 3), str. 560.

³⁸ KOKOLJ 1984 (op. 3), str. 561. Izračun vrednosti izbranih predmetov je bil takrat narejen še po prvi Mantuanijevi cenitvi iz leta 1921.

³⁹ Arhiv NMS, 1930, št. 368 (30. 4. 1930). Za zdaj ni znano, da bi bil ta prvi oklic objavljen tudi v dnevnem časopisju. Njegov delni prepis je objavljen v HORVAT 2009 (op. 14), str. 423–424.

⁴⁰ PAM, SI-PAM/0640, t. e. 430, spis E 231/30, št. 3 (29. 4. 1930). Prošnjo s pojasnilom, da v Murski Soboti nimajo za to sposobnega cenilca, so naslovili tako na Okrajno sodišče v Mariboru kot tudi na Okrajno sodišče v Ljubljani.

⁴¹ Za Mantuanija kot cenilca gl. Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota v Škofji Loki (ZAL ŠKL), 173, Sodišče v Škofji Loki, 177, A314/29, Zapuščina notarja Števa Šinka, pismo Nika Zupaniča Števu Šinku (21. 1. 1930).

⁴² Za preložitev dražbe in Mantuanijev »troškovnik« gl. PAM, SI-PAM/0640, t. e. 430, spis E 231/30, št. 7 (28. 5. 1930), 16 (2. 7. 1930).

⁴³ Mantuani je iste predmete cenil že leta 1921, prim. PAM, SI-PAM/0640, t. e. 430, spis E 231/30, št. 7 (28. 5. 1930). V njegovem zasebnem arhivu so ohranjeni delovni listi cenitve v Murski Soboti, na katerih je zapisal, da je z delom pričel 15. decembra, gl. Arhiv Slovenije (ARS), SI-AS 934, Mantuani Josip, 1889–1941, fasc. 9. Čeprav letnica ni berljiva, lahko na podlagi navedbe v sodnem spisu št. 7 ter dejstva, da so cene v kronah in ne v dinarjih, sklepamo, da je šlo za konec leta 1921.

⁴⁴ Arhiv NMS, 1930, št. 375, 381 (5. 5. 1930).

za spomeniško dokumentacijo. Fotografije so verjetno prišle prav tudi v primerih, ko ravnatelj muzeja ni mogel potovati, da bi si ogledal opremo v posameznih gradovih, pozneje na dražbah pa so mu pomagale pri nakupu. Stele je tako 9. maja v pismu prosil Szapáryjevega odvetnika in zastopnika Aleksandra Vályja⁴⁵ za dovoljenje, »da bi si smel pred dražbo grad ogledati in fotografirati interierje z inventarjem ter nekatere boljše kose pohištva«.⁴⁶ Odgovor je bil pritrđen, saj sta Josip Mal in France Stele 21. in 22. maja obiskala murskosoboški grad in pregledala inventar.⁴⁷ Kmalu zatem je Stele kraljevski banski upravi Dravske banovine poročal, da sta določila predmete, ki bi prišli v poštev za nakup za muzej in da se bo Josip Mal udeležil dražbe.⁴⁸ Ob tej priložnosti so poleg fotografij⁴⁹ nastali tudi Steletovi zapiski, v katerih je po posameznih prostorih delno navedena in opisana oprema murskosoboškega gradu.⁵⁰ Tako sta torej strokovnjaka odbrala predmete za muzej že pred Mantuanijevo drugo cenoitvijo. Približno istočasno je gimnazijski profesor v Murski Soboti Stanko Melihar pisal umetnostnemu zgodovinarju Izidorju Cankarju, da sta bila Mal in Stele »nepredvidna«, ker sta menda izjavila, koliko bi bil muzej pripravljen plačati za eno izmed slik.⁵¹ Melihar je Cankarju pojasnil, da je ta dražba »izvanredna prilika, da pride muzej poceni do stvari, ki ga interesirajo«, in da je »potrebna čim nižja cenitev«, zato »naj se cenitelj sporazume preje z muzejem«.⁵² Ker je Meliharjev dopis shranjen v muzejskem arhivu, lahko sklepamo, da je Izidor Cankar pismo posredoval Josipu Malu, vendar iz korespondence vpletenih ni razvidno, da bi se Mal ali Stele skušala kakorkoli dogovarjati z Mantuanijem o ceni predmetov v Murski Soboti. Josip Mal je že konec meseca maja začel zbirati sredstva za nakup izbranih kosov. Od banske uprave si je s prepričljivim dopisom, polnim pristnega navdušenja in občudovanja vsega, kar si je ogledal v Murski Soboti, izprosil predujem na zvišano državno dotacijo za muzej za obračunsko leto 1930/31 v višini 100.000 dinarjev, poleg tega so mu dali na razpolago še 50.000 dinarjev za nakup predmetov, za katere si je banska uprava pridržala lastninsko pravico.⁵³ Zbornica za trgovino, obrt in industrijo je dala na razpolago 50.000 dinarjev za nakup predmetov za muzejsko umetnostno zbirko, za katere si je prav tako pridržala lastninsko pravico.⁵⁴ Medtem so Szapáry (oziroma njegov zastopnik Aleksander Vály) in njegovi upniki že 27. maja vložili sporazumen predlog za preložitve dražbe na 4. avgust.⁵⁵ Izkazalo se je namreč, da bo cenitev premičnin trajala precej dlje, kot so

⁴⁵ Dr. Aleksander Vály (1882–1944) je bil odvetnik judovskega rodu, ki mu je Szapáry v zameno za usluge odstopil vilo s parkom v Murski Soboti. Leta 1944 je bil deportiran in usmrčen v Flossenbürgu. Gl. Marjan TOŠ, *Zgodovinski spomin na Prekmurske Jude*, Ljubljana 2012, str. 55, 83.

⁴⁶ Ministrstvo RS za kulturo, Informacijsko-dokumentacijski center (INDOK center), Grad Murska Sobota, spisovno gradivo, 130/1930 (9. 5. 1930).

⁴⁷ INDOK center, Grad Murska Sobota, spisovno gradivo, 145/1930 (23. 5. 1930); Arhiv NMS, 1930, št. 446 (27. 5. 1930).

⁴⁸ INDOK center, Grad Murska Sobota, spisovno gradivo, 145/1930 (23. 5. 1930).

⁴⁹ Nastanek Steletovih fotografij interierjev murskosoboškega gradu lahko torej natančno datiramo v 21. oziroma verjetneje 22. maj 1930.

⁵⁰ UIFS ZRC SAZU, Terenski zapiski Franceta Steleta, XLIX, 1930, fol. 45v–69 (22. 5. 1930). Gl. tudi STELE 1931 (op. 14), str. 87–88.

⁵¹ Arhiv NMS, 1930, št. 448 (22. 5. 1930).

⁵² Arhiv NMS, 1930, št. 448 (22. 5. 1930).

⁵³ Arhiv NMS, 1930, št. 446 (27. 5. 1930); 615 (31. 5. 1930). Za delni prepis prošnje gl. HORVAT 2009 (op. 14), str. 424–425.

⁵⁴ Arhiv NMS, 1930, št. 449, 450 (27. 5. 1930). Gl. tudi HORVAT 2009 (op. 14), str. 425.

⁵⁵ PAM, SI-PAM/0640, t. e. 430, spis E 231/30, št. 7 (28. 5. 1930).

predvidevali. Zamudna sta bila zlasti popisovanje in cenitev knjig, saj je grofova knjižnica štela več kot 15.000 zvezkov v raznih jezikih, poleg tega je predvideni cenilec Janko Glaser sporočil, da dela ne bo mogel opraviti, ker je bil večji del knjig v madžarskem jeziku.⁵⁶ Navsezadnje je bilo treba po zaključku ceniťve še natisniti cenilni katalog in dati »interesentom« dovolj časa, da so ga lahko temeljito preučili. Predlog je sodišče takoj odobrilo. Cenitev knjižnice, ki se je lotil Joža Glonar, bibliotekar Študijske (Licejske) knjižnice v Ljubljani, je bila zaključena 14. julija.⁵⁷ Za obsežno, tri sobane obsegajočo grajsko zbirko knjig sta se zanimali knjižnici Narodnega muzeja in Univerze Kralja Aleksandra I. v Ljubljani ter študijski knjižnici v Ljubljani in Mariboru.⁵⁸ Tudi Stele je menil, da mora Szapáryjeva »knjižnica /.../ ostati vsaj v državi, če bi že ne uspelo, da to pridobi muzej.«⁵⁹ A kot bomo videli v nadaljevanju, je knjižnica naposled končala v rokah prekmurskega zasebnika.

Ohranil se je osnutek drugega oklica dražbe Szapáryjevih premičnin, ki so ga v drugi polovici meseca julija objavili v dnevnem časopisu.⁶⁰ Dražba naj bi trajala od 4. avgusta do 3. septembra, vsak dan od 8.30 do 12.00 in od 13.00 do 18.00. Predmete si je bilo mogoče ogledati med 1. in 3. avgustom ter pol ure pred začetkom dražbe vsak dražbeni dan. Razpored po posameznih dnevih so si kupci lahko ogledali na okrajnem sodišču v Murski Soboti, kjer so dobili na vpogled tudi seznam predmetov s cenilno vrednostjo. Za tiste, ki so bili pripravljene odšteti 20 dinarjev, je bil na voljo že omenjeni tiskani cenilni katalog, ki vključuje tudi dražbene pogoje in razpored prodaje. Načrtovani urnik dražbe je sledil zaporednim številkam v cenilnem katalogu in ne posameznim kategorijam predmetov.⁶¹ Le za tri prodajne dneve v septembru je bila načrtovana razprodaja knjig iz knjižnice, ki so jo nazadnje kar v kosu prodali šele 13. aprila 1931.⁶²

Josip Mal je prišel nakupovat v Mursko Sobotu že prvi dan, 4. avgusta. V prvih dneh naj bi se prodajali predmeti iz grajske kapele, hodnika v prvem nadstropju in obednice oziroma sobe številka 1, česar se niso strogo držali.⁶³ Poleg Josipa Mala in nekaj domačinov so prvi dan dražili in kupovali kupci iz drugih delov banovine, denimo Josip Lenarčič z Vrhnike, pa tudi kupci iz Zagreba, med njimi dr. Gmas (Gmaz), starinar Mirko Žugec in banska uprava v Zagrebu, nadalje predstavnik samostana iz Čakovca in odvetnik Geza Kodella iz Gradca. Čeprav je imel Mal na razpolago več kot 200.000 dinarjev, je bil prvi dan razmeroma zadržan pri nakupih. Med predmeti, ki so bili na vrsti, je bilo namreč malo takšnih, ki sta jih s Steletom izbrala kot primerne za muzej. Tako je kupil le kredenci iz obednice (ki jo je Stele imenoval tudi kredenčna soba) in majhno komodo iz

⁵⁶ PAM, SI-PAM/0640, t. e. 430, spis E 231/30, št. 7 (28. 5. 1930).

⁵⁷ PAM, SI-PAM/0640, t. e. 430, spis E 231/30, št. 17 (14. 7. 1930).

⁵⁸ O zanimanju za Szapáryjevo knjižnico gl. PAM, SI-PAM/0640, t. e. 430, spis E 231, št. 8 (3. 6. 1930), 25 (28. 7. 1930); Arhiv NMS, 1930, spisi št. 698 (2. 9. 1930), 699 (3. 9. 1930), 709 (6. 9. 1930). O knjižnici gl. tudi KÜZMIČ 1986 (op. 23), str. 113.

⁵⁹ INDOK center, Grad Murska Sobota, spisovno gradivo, 145/1930 (23. 5. 1930).

⁶⁰ PAM, SI-PAM/0640, t. e. 430, spis E 231/30, št. 21 (s. d.). Dražbeni oklic so nameravali objaviti v več domačih in tujih časopisih: *Novine, Uradni list, Jutro, Slovenec, Novosti, Obzor, Morgenblatt, Tagespost, Magyar Hirlap* in *Est*, gl. PAM, SI-PAM/0640, t. e. 430, spis E 231/30, št. 7 (28. 5. 1930). Za posamezne objave oklica gl. mdr. *Jugoslovan*, 1/41, 22. 7. 1930, str. 8; *Jutro*, 11/167, 22. 7. 1930, str. 9; *Mariborski večernik*, 4/165, 23. 7. 1930, str. 2.

⁶¹ Po posameznih kategorijah predmetov so le nekaj mesecev prej razprodajali zapuščino zbiralca Karla viteza pl. Strahla v Stari Loki na Gorenjskem, gl. KOMIČ MARN 2016 (op. 8), str. 141.

⁶² PAM, SI-PAM/0640, t. e. 430, spis E 231/30, Zapisnik, str. 58 (13. 4. 1931).

⁶³ Za prva dva dneva je bila predvidena prodaja predmetov, ki so v cenilnem katalogu navedeni pod št. 1–349, gl. *Velika javna dražba 1930* (op. 4), str. 1–12.

2. Rezljana kredenca s prizori Jezusovega rojstva, sv. Treh kraljev in Jakobovega boja z angelom, Narodni muzej Slovenije, Ljubljana

tako imenovane kadilske sobe, verjetno po lastni presoji pa se je odločil še za stari zastavi iz oratorija.⁶⁴ Za naštete predmete je odštel 20.250 dinarjev iz muzejskega proračuna, h katerim je bilo treba primakniti še sodno takso v višini enega odstotka končne cene, vse skupaj pa je zneslo približno 7000 dinarjev več od cenilne vrednosti. V zbirkah Narodnega muzeja sta se ohranili tako kredenci kot tudi zastavi, vendar v skoraj 90 letih od nakupa noben od kosov ni bil ne razstavljen ne publiciran. Resda je bila ena od zastav že v času nakupa strgana, napisi na obeh pa so že pred letom 1925 zbledeli, a po Mantuanijevih navedbah naj bi bili zastavi povezani s kronanji ogrskih kraljev, čemur pritrjujeta letnici nastanka zastav 1792 (kronanje Franca I.) in 1830 (kronanje Ferdinanda V.), ki ju najdemo v cenilnem katalogu.⁶⁵ Za bogato rezljano »nemško« kredenco iz 17. stoletja s prizori Jezusovega rojstva, Svetih treh kraljev in Jakobovega boja z angelom, ki jo je Stele natančno opisal in tudi fotografiral, je muzej odštel 9500 dinarjev (sl. 2).⁶⁶ Manjša italijanska kredenca iz 2. polovice

17. stoletja, ki je dosegla ceno 5000 dinarjev, je sedaj v slabem stanju.⁶⁷ Stele jo je natančno opisal, vendar je ni fotografiral, a na srečo se je njena prvotna podoba ohranila na fotografiji v *Ilustriranem Slovcu*.⁶⁸ Mal in Stele sta sicer na nakupovalni seznam uvrstila še eno krasno rezljano omarico z nastavkom, katere vrednost je bila ocenjena na 5000 dinarjev, a jo je – prav tako 4. avgusta – za 13.000 dinarjev kupil dr. Gmas iz Zagreba.⁶⁹ Sklepamo lahko, da si Mal ni mogel privoščiti pretiranega draženja in da je nazadnje moral želeno omarico prepustiti kupcu z globljim žepom. Žal v muzejskih zbirkah še ni bilo mogoče najti male komode, ki jo je Mal kupil prvi dan dražbe. Iz opisa v cenilnem katalogu in Steletovih zapiskov izvemo, da je šlo za malo, zelo »bewegt« baročno komodo z dvema predaloma na visokih nogah, izdelano iz furniranega orehovega lesa.⁷⁰

⁶⁴ PAM, SI-PAM/0640, t. e. 430, spis E 231/30, Zapisnik, str. 2–4 (4. 8. 1930).

⁶⁵ Prim. PAM, SI-PAM/0640, š. 430, spis E 231/30, Notarski akt, str. 3; *Velika javna dražba 1930* (op. 4), str. 1–2, kat. št. 30–31.

⁶⁶ UIFS ZRC SAZU, Terenski zapiski Franceta Steleta, XLIX, 1930, fol. 54 (22. 5. 1930); PAM, SI-PAM/0640, t. e. 430, spis E 231/30, Zapisnik, str. 3 (4. 8. 1930).

⁶⁷ PAM, SI-PAM/0640, t. e. 430, spis E 231/30, Zapisnik, str. 3 (4. 8. 1930).

⁶⁸ Prim. Začetki našega 1932 (op. 13), str. 7.

⁶⁹ PAM, SI-PAM/0640, t. e. 430, spis E 231/30, Zapisnik, str. 4 (4. 8. 1930). Za fotografijo omarice gl. INDOK center, Grad Murska Sobota, slikovno gradivo, neg. št. 16041 (foto: France Stele).

⁷⁰ Prim. UIFS ZRC SAZU, Terenski zapiski Franceta Steleta, XLIX, 1930, fol. 53v (22. 5. 1930); *Velika javna dražba 1930* (op. 4), str. 13, kat. št. 370; PAM, SI-PAM/0640, t. e. 430, spis E 231/30, Zapisnik, str. 4 (4. 8. 1930).

Čeprav se je prvi dan dražbe za 274.959 dinarjev prodalo več kot 110 predmetov, pri čemer je pozitivna razlika med končno in izklicno ceno znašala 58.074 dinarjev, so dražbo prekinili. Vmešal se je namreč Josip Benko, ki je skupaj z zastopnikom zavezane stranke opozoril sodišče na »mno-goštevilstvo premičnin, njihovo raznovrstnost, umetniško in historično vrednost« in verjetnost, da se zanje v predvidenem roku ne bo našlo primernih kupcev.⁷¹ Zato je murskosoboško sodišče naslednji dan izdalo sklep, s katerim je dovolilo prodajo »iz proste roke« tistih premičnin, ki se ne bodo prodale na načrtovani redni dražbi, pod pogojem, da se ne smejo prodajati pod cenilno vrednostjo.⁷² Benko je sodišče prepričal tudi tako, da je prevzel jamstvo za morebitni primanjkljaj pri končnem izkupičku glede na skupno cenilno vrednost in položil »primerno varščino« v znesku 300.000 dinarjev.⁷³ Iz sklepa ni povsem jasno, kakšne so bile Benkove namere, vendar glede na to, da je naposled prav on nakupil največ kosov grajske opreme, kaže, da je na vsak način želel znižati prodajne cene in čimprej izprazniti murskosoboški grad.

Dražbeni zapisnik razkriva, da je drugi dražbeni dan v Murski Soboti potekal šele 18. septembra 1930, torej kar poldrugi mesec po začetku prodaje. Sodišče je odločilo, da bo prodaja od tega dne do vključno 30. novembra potekala vsak četrtek, petek in soboto.⁷⁴ Tako so se od 18. septembra naprej zaporedoma zvrstili trije prodajni dnevi, na katerih so za 473.646 dinarjev prodali veliko število predmetov, katerih cenilna vrednost je bila 277.473 dinarjev. Načrtovanega razporeda razprodaje se niso več strogo držali, največ je bilo prodanih predmetov iz prvega nadstropja, kjer je Szapáry hranil najdragocenejšo opremo. Kupcev je bilo veliko, iz slabo berljivih podpisov v dražbenem zapisniku pa razberemo nekatere nove priimke, kot so npr. Melihar,⁷⁵ Novak, dr. Viola, Rukavina, Rovšek,⁷⁶ Kugli,⁷⁷ Lipovšek, Weiss, Lovše, Bratina,⁷⁸ Novakovič, Kodila, Maček, Moschinsky, Ožbolt, Petrovič in Rosenberg.⁷⁹ Tudi ravnatelj Narodnega muzeja Josip Mal je prišel v Mursko Sobotu in v teh treh dneh zelo velikopotezno kupoval. Morda v bojazni, da bodo razprodajo spet prekinili, je za muzej nakupil kar 38 predmetov, katerih prodajne cene so dosegle skupni znesek 182.610 dinarjev, kar pomeni, da je Narodni muzej med 18. in 20. septembrom prispeval dobro tretjino celotnega izkupička. Kot omenjeno, so v teh dneh prodajali opremo prvega nadstropja murskosoboškega gradu, pri čemer je Mal po najboljših (finančnih) močeh sledil nakupovalnemu seznamu, ki sta ga sestavila s Steletom, vendar je tu in tam izbral še kak predmet manjše vrednosti, ki je pritegnil njegovo pozornost. Oprema velikega salona v prvem nadstropju je bila prava paša za oči ljubitelja in poznavalca. France Stele je leta 1930 ovekovečil podobo reprezentativnega prostora in ga označil za plesno dvorano, odličen vpogled v nekdanji blišč osrednjega grajskega prostora pa omogočajo fotografije, ki so nastale v velikem salonu konec 19. stoletja (sl. 3–4). Za dragoceno rokokojsko sedežno garnituro iz

⁷¹ PAM, SI-PAM/0640, t. e. 430, spis E 231/30, št. 30 (5. 8. 1930).

⁷² PAM, SI-PAM/0640, t. e. 430, spis E 231/30, št. 30 (5. 8. 1930).

⁷³ PAM, SI-PAM/0640, t. e. 430, spis E 231/30, št. 30 (5. 8. 1930).

⁷⁴ Dražba v gradu grofa Szapáryja, *Jugoslovan*, 1/90, 16. 9. 1930, str. 3.

⁷⁵ Že omenjeni Stanko Melihar, gimnazijski profesor v Murski Soboti.

⁷⁶ Verjetno Maks Rovšek, trgovec s starinami.

⁷⁷ Predstavnik bogate trgovske družine Kugli iz Zagreba, verjetno Rudolf, gl. Olga MARUŠEVSKI, Kugli, *Hrvatski biografski leksikon*, 8, 2013, str. 306–307.

⁷⁸ Sreski načelnik Franc Bratina in njegova žena sta večkrat prišla na dražbo v murskosoboškem gradu.

⁷⁹ Za razliko od razprodaje Strahlovega imetja, kjer je notar Števo Šink prizadevno in čitljivo prepisal celoten dražbeni zapisnik, pri čemer je k priimkom kupcev pripisal tudi kraje, od koder so prišli, je zapisnik dražbe v Murski Soboti nastajal sproti, o identiteti kupcev pa pričajo zgolj njihovi večinoma slabo čitljivi lastnoročni podpisi.

3. Veliki salon v murskosoboškem gradu na fotografiji iz leta 1930

4. Veliki salon v murskosoboškem gradu na fotografiji iz let 1895–1899

črnega, deloma pozlačenega lesa s pripadajočo mizo iz zelenega marmorja, ki je že vsaj od devetdesetih let 19. stoletja stala pri rokokojski peči v kotu, je moral Mal tekmovati z drugimi kupci, zato je zanjo plačal 20.000 namesto 10.200 dinarjev.⁸⁰ Garnitura, ki jo poleg mize sestavljajo še zofa s tremi sedeži, štiri fotelji in stola brez naslonjala, je sedaj v vsem svojem blišču razstavljena na gradu Rajhenburg.⁸¹ Stele si je v svoje zapiske zabeležil tudi krasna lestenca iz brušenega stekla na 24 vej, ki sta razsvetljevala razkošno opremljeni prostor, vendar se Mal verjetno ni spuščal v draženje njunih že tako visokih cen.⁸² Namesto tega je teden dni pozneje izbral manjši stekleni lestenec na 12 vej iz biljardne sobe.⁸³ V velikem salonu je za 14.900 dinarjev izdražil še dragoceno zrcalo v baročnem figuralno rezljanem pozlačenem okvirju, katerega vrednost je Mantuani ocenil na 12.000 dinarjev (sl. 5).⁸⁴ Vsi trije strokovnjaki so menili, da gre za dragoceno umetnino, saj si je tudi Stele natančno zapisal »zrcalo z zelo bogato tudi figuralno pozlačeno rezbarijo iz sr. 18. st.«.⁸⁵ Vendar so zaradi pomanjkanja komunikacije z lastnikom grofom Ladislavom Szapáryjem oziroma zaradi slabega poznavanja zgodovine nastajanja Szapáryjeve zbirke vsi trije spregledali žlahtno provenienco razkošno okvirjenega zrcala. Na podlagi sorodstvenih vezi rodbine Szapáry z beneško rodbino Morosini-Gatterburg lahko provenienci zrcala sledimo nazaj v čas njegovega nastanka v 18. stoletju. Prepoznamo ga namreč v dražbenem katalogu zbirke grofice Loredane Morosini-Gatterburg v Benetkah, ki je bila razprodana leta 1894.⁸⁶ Iz sočasnih objav o poteku beneške dražbe izvemo, da je na njej kupoval tudi »grof Szapáry«.⁸⁷ Ladislavov oče Geza torej ni podedoval dela zbirke, kot je to veljalo doslej,⁸⁸ temveč je svoj delež dediščine prejel v denarju, predmete – med drugim tudi obravnavano zrcalo – pa je na dražbi zbirke Morosini-Gatterburg nakupil bodisi Ladislav bodisi njegov oče Geza Szapáry. Dragoceno umetnino, ki jo prepoznamo na vseh starejših fotografijah velikega salona in ki, kot kaže, vse od prihoda v muzejski fond nikoli ni bila razstavljena ali kako drugače obravnavana, lahko primerjamo z dvema izjemnima okvirjema portretov članov rodbine Morosini, ki so ju Szapáryjevi kupili na isti dražbi v Benetkah in ki ju je grof Ladislav Szapáry pozneje hranil v Budimpešti.⁸⁹

⁸⁰ PAM, SI-PAM/0640, t. e. 430, spis E 231/30, Zapisnik, str. 7 (18. 9. 1930).

⁸¹ Gl. Grajsko pohištvo 18. in 19. stoletja iz zbirke Narodnega muzeja Slovenije, <https://www.gradrajhenburg.si/razstave/stalne-razstave/grajsko-pohistvo-18-in-19-stoletja-iz-zbirke-narodnega-muzeja-slovenije> (26. 12. 2018).

⁸² Ocenjena sta bila na 10.000 dinarjev vsak. Enega je odpeljal v Zagreb trgovec Kugli, drugega je po znižani ceni 5.000 dinarjev dobil kupec s priimkom Berger, morda murskosoboški občinski odbornik Bela Berger. Zanj gl. Borut BRUMEN, *Na robu zgodovine in spomina. Urbana kultura Murske Sobote med letoma 1919 in 1941*, Murska Sobota 1995, str. 128. Za prodajo lestencev prim. PAM, SI-PAM/0640, t. e. 430, spis E 231/30, Zapisnik, str. 44 (29. 11. 1930), 53 (6. 3. 1931).

⁸³ PAM, SI-PAM/0640, t. e. 430, spis E 231/30, Zapisnik, str. 16 (26. 9. 1930).

⁸⁴ PAM, SI-PAM/0640, t. e. 430, spis E 231/30, Zapisnik, str. 7 (18. 9. 1930).

⁸⁵ UIFS ZRC SAZU, Terenski zapiski Franceta Steleta, XLIX, 1930, fol. 47v (22. 5. 1930).

⁸⁶ Prim. *Catalogue des objets d'art et d'ameublement /.../, perles, diamants, bijoux /.../, tableaux anciens et modernes dont la vente /.../ par suite du décès de M.me la comtesse Lauredana Gatterburg-Morosini a Venise /.../ 15 /.../ 22 mai 1894, et jours suivants*, Milano 1894, str. 28, kat. št. 318: »Grande glace dans un très beau cadre italien composé d'ornements rocaille, de trophées d'armes, de figures de génies soutenant un casque et de figures d'esclaves enchaînés. – Haut., 2 m. 55 cent.; larg., 1 m. 80 cent.«.

⁸⁷ Prim. L'eredità Morosini Gatterburg, *Gazzetta di Venezia*, 152/142, 24. 5. 1894, str. 89.

⁸⁸ Tako Axel VÉCSEY, *The Reception of Seventeenth- and Eighteenth-Century Italian Painting in Hungary. Taste and Collecting. Caravaggio to Canaletto. The Glory of Italian Baroque and Rococo Painting*, Szépművészeti Múzeum, Budapest 2013, str. 110; DONADELLO 2013 (op. 2), s. p.

⁸⁹ Prim. *Catalogue des objets* 1894 (op. 86), str. 28, kat. št. 316–317; Elegett múkincsek, *Vasárnapi Újság*, 55/2, 12. 1. 1908, str. 33; László MRAVIK, »Sacco di Budapest« and the Depredation of Hungary 1938–1949. *Works of Art Missing from Hungary as a Result of the Second World War*, Budapest 1998, str. 231.

5. Beneško ogledalo na fotografiji iz leta 1930, sedaj v Narodnem muzeju Slovenije v Ljubljani

Primerjava z izgubljenima okvirjema, ki ju poznamo samo po fotografijah, kaže na možnost, da je tudi okvir za zrcalo nastal sredi 18. stoletja za slavno beneško rodbino Morosini.

V sosednjem damskem salonu je Mal izbral več predmetov kot v velikem salonu. Štiridelna rokokojska španska stena, katere polnilo je neznano kdaj nadomestil nekoliko novejši gobelin, je obnovljena in razstavljena v gradu Rajhenburg.⁹⁰ Kupljena je bila kot del večje garniture iz pozlačenega lesa, ki so jo sestavljali še ogledalo v starem rezljanem baročnem okvirju, pozlačena kotna konzolna mizica z omarico, miza z marmorno ploščo, rokokojska zofa, *chaise-longue*, stola z naslonjalom in fotelja.⁹¹ Za vse to je direktor muzeja odštél 40.900 dinarjev, pri čemer se je moral pošteno potruditi z draženjem, saj je izklicna cena naštetih kosov znašala 14.400 dinarjev.⁹² Posamezni kosi so bili nekdanj razstavljeni na blejskem gradu, sedaj so v že omenjeni zbirki pohištva v gradu Rajhenburg.⁹³ Mal se je zavedal, da gre za kakovostno celoto, saj je fotografijo (sicer nepopolne) garniture s špansko

⁹⁰ Gl. Grajsko pohištvo 18. in 19. stoletja iz zbirke Narodnega muzeja Slovenije, <https://www.gradrajhenburg.si/razstave/stalne-razstave/grajsko-pohistvo-18-in-19-stoletja-iz-zbirke-narodnega-muzeja-slovenije> (26. 12. 2018).

⁹¹ Prim. *Velika javna dražba* 1930 (op. 4), str. 17–18, kat. št. 478, 480, 488–492, 506.

⁹² PAM, SI-PAM/0640, t. e. 430, spis E 231/30, Zapisnik, str. 7 (18. 9. 1930).

⁹³ Gl. Grajsko pohištvo 18. in 19. stoletja iz zbirke Narodnega muzeja Slovenije, <https://www.gradrajhenburg.si/razstave/stalne-razstave/grajsko-pohistvo-18-in-19-stoletja-iz-zbirke-narodnega-muzeja-slovenije> (26. 12. 2018).

6. Damski salon v murškosoboškem gradu na fotografiji iz leta 1930

7. Damski salon v murškosoboškem gradu na fotografiji iz let 1895–1899

8. Johann Daniel Donat: Ženski portret, 1808, Narodni muzej Slovenije, Ljubljana

steno vred vključil v leta 1931 izdani *Vodnik po zbirkah Narodnega muzeja v Ljubljani*.⁹⁴ Poleg naštetega in druge opreme sta interier damskega salona dopolnjevala bogato vložena komoda v slogu Ludvika XVI. in baročni naslonjač, tapeciran s pristnim starim gobelinom, ki sta prav tako našla svoj prostor v muzejskem *Vodniku* iz leta 1931.⁹⁵ Stele je fotografiral večino izbranih predmetov, vendar leta 1930 v gradu že dolgo nihče ni prebival, zato nam fotografije iz tega časa ne kažejo prave podobe nekdanjih interierjev (sl. 6). Konec 19. stoletja so v damskem salonu naredili samo en posnetek, ki pa vendarle zgovorno priča o tem, da je bil to eden izmed najbolj reprezentativno opremljenih grajskih prostorov (sl. 7).

Mal je v prvem nadstropju izbral še nekaj predmetov. Težko je reči, zakaj je (četudi za majhen denar) kupil diletantsko veduto mesta Reka iz tako imenovane sobe Marije Terezije.⁹⁶ Morda je želel v muzeju ohraniti spomin na kraj, kjer so trije grofje Szapáry službovali kot guvernerji.⁹⁷ Za doprski portret neznanega dekleta

iz leta 1808 v empirskem okvirju, ki je visel v grofičini pisarni (verjetno delovni sobi Ladislavove matere Marie), je odštel nekaj več kot 2000 dinarjev, vendar ni jasno, kaj ga je na njem pritegnilo (sl. 8).⁹⁸ Morda slikarjeva signatura *Donat 1808*, ki priča o tem, da gre za delo Johanna Daniela Donata (1744–1830), v Prusiji rojenega umetnika, ki je slikal na Dunaju, Češkem in Madžarskem.⁹⁹ Med kvalitetnimi portreti izpod Donátovega čopiča najdemo podobe članov rodbine Szapáry, eno njegovih zgodnjih del hrani Pokrajinski muzej Ptuj - Ormož.¹⁰⁰ V istem prostoru so hranili tudi relief iz alabastra v novejšem črnem okvirju z upodobitvijo Suzane in dveh starcev iz okrog leta 1600, ki ga je Stele označil za italijansko delo 16. stoletja.¹⁰¹ O umetnini majhnih dimenzij, ki jo je – ocenjeno

⁹⁴ Prim. *Vodnik po zbirkah Narodnega muzeja v Ljubljani. Kulturnozgodovinski del*, Narodni muzej, Ljubljana 1931, str. 164.

⁹⁵ Prim. *Vodnik po zbirkah* 1931 (op. 94), str. 155, 170. Za novejšo objavo gl. *Narodni muzej Slovenije. Zgodovinske in umetnostne zbirke* (ur. Maja Lozar Štamcar), Narodni muzej Slovenije, Ljubljana 2011, str. 122.

⁹⁶ Prim. PAM, SI-PAM/0640, t. e. 430, spis E 231/30, Zapisnik, str. 9 (18. 9. 1930); HORVAT, KOS 2011 (op. 23), str. 193, kat. št. 707.

⁹⁷ Za službovanje gl. DONADELLO 2013 (op. 2), s. p.

⁹⁸ Prim. PAM, SI-PAM/0640, t. e. 430, spis E 231/30, Zapisnik, str. 8 (18. 9. 1930); HORVAT, KOS 2011 (op. 23), str. 167, kat. št. 566.

⁹⁹ Gl. Emese RÉVÉSZ, Donat, Johann Daniel, *Allgemeines Künstlerlexikon. Die Bildenden Künstler aller Zeiten und Völker*, 28, str. 490. Gl. tudi seznam slikarjevih del: Donát János múveinek jegyzéke, <https://docplayer.hu/1449002-Donat-janos-muveinek-jegyzeke.html> (14. 1. 2019).

¹⁰⁰ Prim. Andreja VRIŠER, *Noša v baroku na Slovenskem*, Ljubljana 1993, str. 117, kat. št. 112.

¹⁰¹ UIFS ZRC SAZU, Terenski zapiski Franceta Steleta, XLIX, 1930, fol. 49 (22. 5. 1930); *Velika javna dražba* 1930 (op. 4), str. 24, kat. št. 665.

9. Garderobna omara, 2. polovica 18. stoletja,
Narodni muzej Slovenije, Ljubljana

10. Garderobna omara, konec 17. stoletja,
Narodni muzej Slovenije, Ljubljana

na 10.000 dinarjev – Mal kupil za 11.100 dinarjev,¹⁰² ne vemo veliko, saj se njen posnetek ni ohranil, medtem ko je v muzejskih zbirkah za zdaj ni mogoče najti.

V preostalih prostorih prvega nadstropja se Mal in Stele ob svojem prvem obisku gradu konec maja nista predolgo mudila. A med razprodajo je Mal poleg že omenjenega steklenega lestenca v biljardni sobi opazil in kupil stenski kartuši s triramnima svečnikoma, od katerih je bila ena leta 1969 razstavljena na razstavi v Narodnem muzeju.¹⁰³ V sobi, ki v cenilnem katalogu nosi številko 10 (iz zastavnega inventarja iz leta 1925 in Steletovih zapiskov izvemo, da je šlo za spalnico), sta Mal in Stele izbrala pisalni predalnik s konca 18. stoletja s tremi predali in »z intarzijo s košaricami«,¹⁰⁴ pritegnil ju je tudi veliki *chiffonier* z vloženi dvokrilnimi vrati, na katerih so upodobljene štiri alegorične figure (sl. 9).¹⁰⁵ Oba kosa, za katera je muzej na dražbi odštel skupaj 21.210 dinarjev, sta bila pozneje večkrat predstavljena na razstavah in obravnavana v literaturi.¹⁰⁶ V spalnici je visela tudi že omenjena dragocena slika *Kristusovo sorodstvo*, ki jo je Stele v svojih zapiskih zelo natančno

¹⁰² PAM, SI-PAM/0640, t. e. 430, spis E 231/30, Zapisnik, str. 8 (18. 9. 1930).

¹⁰³ PAM, SI-PAM/0640, t. e. 430, spis E 231/30, Zapisnik, str. 7 (18. 9. 1930). Gre za stenska svečnika iz prve polovice 18. stoletja s po tremi usločeni kovinskimi kraki in ogledaloma v bogato ornamentiranih kartušah iz pozlačenega in polihromiranega lesa, višine 82 cm, gl. Vesna BUČIČ, *Svetila. Oblike in namen*, Narodni muzej, Ljubljana 1969, str. 94, kat. št. 102.

¹⁰⁴ UIFS ZRC SAZU, Terenski zapiski Franceta Steleta, XLIX, 1930, fol. 50, 51v (22. 5. 1930).

¹⁰⁵ Mantuani je leta 1925 v ženskih figurah prepoznal Lepoto, Resnico, Krepost in Pregreho, Stele je menil, da gre za štiri »čednosti«, prim. SI-AS 934, Mantuani Josip, 1889–1941, fasc. 9; UIFS ZRC SAZU, Terenski zapiski Franceta Steleta, XLIX, 1930, fol. 51v (22. 5. 1930). Za omaro gl. *Vodnik po zbirkah* 1931 (op. 94), str. 163.

¹⁰⁶ Gl. PAM, SI-PAM/0640, t. e. 430, spis E 231/30, Zapisnik, str. 9 (18. 9. 1930); Maja LOZAR ŠTAMCAR, Shrambeno pohištvo v plemiških zapuščinskih inventarjih 17. in 18. stoletja na Slovenskem, *Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 40/2, 1992, str. 95; Maja LOZAR ŠTAMCAR, Eva KOCUVAN, *Pisalno pohištvo na Slovenskem. Zgodbe o lepoti, moči in vrednotah od 16. stoletja do danes. Vodnik po razstavi*, Narodni muzej Slovenije, Ljubljana 2016, str. 33 (inv. št. N 36599).

11. Empirska ura, ok. 1800,
Narodni muzej Slovenije, Ljubljana

12. Komoda v slogu Ludvika XVI. na fotografiji iz leta
1930, sedaj v Narodnem muzeju Slovenije v Ljubljani

opisal (sl. 1).¹⁰⁷ Mal je 19. septembra nadaljeval z nakupom dveh dragocenih zgodnjebaročnih masivnih omar iz orehovine, ki sta stali v tako imenovani generalski sobi¹⁰⁸ v drugem nadstropju. Za dvokrilno omaro s tremi zavitimimi stebri z akantovimi kapiteli in bogato rezljanim okrasjem ter še eno s tremi velikimi in štirimi manjšimi zavitimimi stebri ter bogato rezljano okrasno letvijo in izrezljanimi dvoglavimi orli na prednjih stranicah (sl. 10) je plačal 33.000 dinarjev, kar je 9000 več od njune izklicne cene.¹⁰⁹ Istega dne se je odločil še za empirsko posteljo iz mahagonija, valjasto nočno omarico iz prve polovice 19. stoletja, stara stola, kovano visečo svetilko s konca 18. stoletja in empirsko uro s pozlačenimi lesenimi vojaškimi figuricami, orli in kovinskim reliefom puttov kovačev (sl. 11).¹¹⁰ Naslednji dan, torej 20. septembra, je v drugem nadstropju izbral samo še manjšo rezljano skrinjo in staro nočno omarico, ki ju je kupil za majhen znesek.¹¹¹ Kot kaže, pa se s tem ni zadovoljil, saj se je nato vrnil še v damski salon v prvem nadstropju in po visoki izklicni ceni 25.000 dinarjev kupil do takrat še neprodano bogato vloženo komodo v slogu Ludvika XVI. (sl. 12).¹¹²

¹⁰⁷ UIFS ZRC SAZU, Terenski zapiski Franceta Steleta, XLIX, 1930, fol. 50v–51v (22. 5. 1930).

¹⁰⁸ Že leta 1925 so prostor označili za sobo generala Kazanoviča, Stele ji je rekel generalska soba, v njej pa je bilo zelo veliko kosov pohištva in raznih predmetov, tako da lahko sklepamo, da je šlo za neke vrste shrambo. Prim. PAM, SI-PAM/0640, t. e. 430, spis E 231/30, Notarski akt (18. 4. 1925); UIFS ZRC SAZU, Terenski zapiski Franceta Steleta, XLIX, 1930, fol. 55 (22. 5. 1930).

¹⁰⁹ PAM, SI-PAM/0640, t. e. 430, spis E 231/30, Zapisnik, str. 10 (19. 9. 1930). Za omari gl. *Vodnik po zbirkah* 1931 (op. 94), str. 160; Maja LOZAR ŠTAMCAR, Baročne garderobne omare iz fonda Narodnega muzeja v Ljubljani, *Argo*, 33–34, 1992, str. 20–21; *Narodni muzej* 2011 (op. 95), str. 138.

¹¹⁰ Primerjava današnjega stanja ure s Steletovim posnetkom iz leta 1930, ki ga hrani INDOK center, kaže, da uri manjkata pozlačena lesena vojščaka.

¹¹¹ PAM, SI-PAM/0640, t. e. 430, spis E 231/30, Zapisnik, str. 12–13 (20. 9. 1930).

¹¹² PAM, SI-PAM/0640, t. e. 430, spis E 231/30, Zapisnik, str. 13 (20. 9. 1930). Gl. tudi *Vodnik po zbirkah* 1931 (op. 94), str. 170.

Po nekajdnevem premoru se je dražba nadaljevala 25., 26. in 27. septembra. Obisk je bil precej slabši kot prve štiri prodajne dni, poleg župana Benka in direktorja Mala je v teh treh dneh na dražbo prišlo le dober ducat kupcev. Čeprav so se vrnilo dr. Kodella iz Gradca, starinar Žugec iz Zagreba in predstavniki zagrebškega muzeja oziroma banske uprave, so vsi kupci skupaj zapravili samo 130.079 dinarjev za predmete, vredne 81.860 dinarjev. Če upoštevamo, da je kar 42.705 dinarjev od iztrženega zneska prispeval ravnatelj Narodnega muzeja, vidimo, da je dražba konec septembra potekala zelo počasi in da je zanimanje zanjo že upadlo. Mal je kupil le dva dragocenejša kosa, in sicer pozlačeno mehanično uro v obliki krogle za 15.010 dinarjev in francosko komodo z belo marmorno ploščo v slogu Ludvika XVI. za nekaj več kot 6000 dinarjev.¹¹³ V nasprotju z zgoraj omenjeno empirsko uro, ki ni bila nikoli publicirana, je mehanično uro Josip Mal leta 1931 vključil v muzejski *Vodnik*; njena velika posebnost je vrstica, s katero jo je mogoče pritrčiti na strop, da prosto visi v prostoru.¹¹⁴ Na drugi strani pa pozneje poškodovana¹¹⁵ francoska komoda ni pritegnila posebne pozornosti, čeprav jo je že Mal povezal z eno od komod v monografiji Hermanna Schmitza o slogovnem razvoju pohištva.¹¹⁶ Sodeč po prodajni ceni (10.100 dinarjev) in Steletovih posnetkih, je bila leta 1930 še v odličnem stanju (sl. 5). Primerjamo jo lahko tudi z zelo podobno komodo, ki jo je sredi 19. stoletja po vzoru pohištva v slogu Ludvika XVI. izdelal francoski specialist za marketerijo Hippolyte Pretot in katere vrednost na sodobnem umetnostnem trgu je bila nedavno ocenjena na 125.000 ameriških dolarjev.¹¹⁷ Da gre pri tej komodi za delo iz 19. stoletja, dokazuje dvojna signatura (*Pretot*) tik pod robom marmorne plošče. Komoda iz Szapáryjeve zbirke je za dobrih 40 centimetrov širša od Pretotove, zato lahko sklepamo, da muzej hrani zelo kakovostno in dragoceno delo s konca 18. stoletja in ne poznejšega (četudi kakovostnega) posnetka. Oceno vrednosti komode potrjuje tudi njena postavitev v murskosoboškem gradu. Že konec 19. stoletja je stala na najbolj prominentnem mestu, in sicer na sredini podolžne stene nasproti oken v velikem salonu, nad njo pa je viselo že omenjeno dragoceno beneško ogledalo iz srede 18. stoletja. Potem ko so v veliki salon obesili portret Ladislava in njegove matere grofice Márie Szapáry, rojene grofice Győry de Radvány (verjetno po njeni smrti leta 1908), so nekatere slike in nekaj kosov pohištva prerazporedili, vendar Steletov posnetek kaže, da sta francoska komoda in beneško ogledalo ostala v velikem salonu, in sicer v kotu med vrati in oknom nasproti rokokojske peči (sl. 3).

Zanimivi so tudi nekateri drugi Malovi nakupi v teh dneh. Za majhen denar je pridobil pisalno mizo s sedmimi predali in pristnimi okovi s konca 18. stoletja, ki je bila nedavno razstavljena na razstavi pisalnega pohištva na Slovenskem (sl. 13).¹¹⁸ Izbral je še več vloženih stolov *chippendale* iz

¹¹³ PAM, SI-PAM/0640, t. e. 430, spis E 231/30, Zapisnik, str. 16–17 (26. 9. 1930).

¹¹⁴ *Vodnik po zbirkah 1931* (op. 94), str. 128–129. Gl. tudi Vesna BUČIČ, *Renesančne ure v Sloveniji*, *Situla*, 20/21, 1980, str. 503, sl. 9; Vesna BUČIČ, *Ure skozi stoletja*, Narodni muzej, Ljubljana 1990, str. 62.

¹¹⁵ Iz starejšega posnetka iz muzejske dokumentacije je razvidno, da so noge komode polomljene.

¹¹⁶ Podatek je posredoval v dopisu Zbornici za trgovino, obrt in industrijo, gl. Arhiv NMS, 1930, št. 821 (27. 10. 1930). Prim. tudi Hermann SCHMITZ, *Das Möbelwerk. Die Möbelformen vom Altertum bis zur Mitte des neunzehnten Jahrhunderts*, Berlin 1963, str. 265.

¹¹⁷ Gl. A Fantastic Quality Mid-19th Century Gilt Bronze Mounted Commode By Pretot, <http://www.onlinegalleries.com/art-and-antiques/detail/a-fantastic-quality-mid-19th-century-gilt-bronze-mounted-commode-by-pretot-by-hippolyte-edme-pretot/88237> (28. 12. 2018).

¹¹⁸ PAM, SI-PAM/0640, t. e. 430, spis E 231/30, Zapisnik, str. 16 (26. 9. 1930). Za mizo gl. *Slovinci v letu 1789* (ur. Jasna Horvat), Narodni muzej, Ljubljana 1989, str. 143, kat. št. 97; Maja LOZAR ŠTAMCAR, *Pisalno pohištvo v 18. stoletju na Slovenskem, Neznano in pozabljeno iz 18. stoletja na Slovenskem* (ur. Miha Preinfalk), Ljubljana 2011, str. 106; LOZAR ŠTAMCAR, *KOCUVAN 2016* (op. 106), str. 33 (inv. št. N 2970).

13. Pisalna miza, konec 18. stoletja,
Narodni muzej Slovenije, Ljubljana

14. Stol, sredina 18. stoletja,
Narodni muzej Slovenije, Ljubljana

orehovine, od katerih štirje, ki so ohranjeni v muzejskem fondu, pričajo o opremi murskosoboškega gradu – takšnih stolov je bilo tam več kot dvajset – poleg tega pa tudi omogočajo prepoznavanje stolov iste provenience (sl. 14).¹¹⁹ V zagrebškem Muzeju za umetnost in obrt denimo hranijo vsaj enega teh stolov, banska uprava iz Zagreba jih je namreč za muzej na dražbi v Murski Soboti leta 1930 kupila kar šest.¹²⁰

Mal je v teh treh dneh po lastnem izboru kupil še en manjši lestenec, staro zrcalo, dve klopi in tri konzolne mize.¹²¹ Odločil se je tudi za dragoceno konjsko uzdo, orientalsko delo iz starega rdečega usnja in skoraj pol kilograma srebra z bronastimi in pozlačenimi deli.¹²² Ni se ustavljal pri nepreglednih količinah izdelkov umetne obrti iz porcelana, stekla in drugih materialov, izbral je samo dva svečnika in žardinjero iz budimpeškega porcelana znamke Herend (sl. 15) ter krožnik in skodelico s podstavkom, oboje del servisa z vžganim grbom grofa Szapáryja (sl. 16).¹²³ Pritegnila ga

¹¹⁹ PAM, SI-PAM/0640, t. e. 430, spis E 231/30, Zapisnik, str. 16 (26. 9. 1930). Za dva od stolov gl. *Vodnik po zbirkah* 1931 (op. 94), str. 165. Gl. tudi *Slovenci* 1989 (op. 118), str. 154, kat. št. 197; HORVAT 2009 (op. 14), str. 444.

¹²⁰ *Od svagdana do blagdana. Barok u Hrvatskoj* (ur. Vladimir Maleković), Muzej za umetnost i obrt, Zagreb 1993, str. 239, kat. št. 13. Na podlagi primerjave zapisov v cenilnem in dražbenem zapisniku ter podatkov iz muzejskih katalogov oz. spletnih strani je bilo mogoče ugotoviti, da v zagrebškem Muzeju za umetnost in obrt hranijo še najmanj devet drugih stolov, dvokrilno omaro z delno zastekljenimi vrati in empiriski lestenec, kar vse izvira iz Szapáryjeve zbirke, prim. MUO AthenaPlus, <http://athena.muio.hr>, inv. št. MUO-002582–002587, MUO-002578–002579, MUO-002592, MUO-046198 (14. 12. 2018). Za lestenec prim. *Hidden Treasure of the Museum of Arts and Crafts*, Zagreb (ur. Miroslav Gašparović), Muzej za umetnost i obrt, Zagreb 2006, str. 250, kat. št. 21. Za nakupe muzeja in banske uprave na dražbi v murskosoboškem gradu prim. PAM, SI-PAM/0640, t. e. 430, spis E 231/30, Zapisnik, str. 7–10, 12–13, 16–17 (18.–20. 9., 27. 9. 1930).

¹²¹ PAM, SI-PAM/0640, t. e. 430, spis E 231/30, Zapisnik, str. 14, 16 (25.–26. 9. 1930).

¹²² PAM, SI-PAM/0640, t. e. 430, spis E 231/30, Zapisnik, str. 16 (27. 9. 1930). NMS hrani kupljeno uzdo v zbirki orožja in bojne opreme.

¹²³ PAM, SI-PAM/0640, t. e. 430, spis E 231/30, Zapisnik, str. 16–17 (26.–27. 9. 1930). Za enega od svečnikov gl. Mateja KOS, *Belo zlato. Porcelan iz zbirke Narodnega muzeja Slovenije*, Narodni muzej Slovenije, Ljubljana 2015, str. 130–131.

15.

16.

17.

18.

19.

15. Svečnik girandole, Herend,
Madžarska, 2. polovica 19. stoletja,
Narodni muzej Slovenije, Ljubljana

16. Krožnik in skodelica s podstavkom iz servisa
z vžganim grbom grofa Szapáryja,
Narodni muzej Slovenije, Ljubljana

17. Stol, ok. 1860–1870,
Narodni muzej Slovenije, Ljubljana

18. Naslonjač, 2. polovica 19. stoletja,
Narodni muzej Slovenije, Ljubljana

19. Etažera, 2. polovica 19. stoletja,
Narodni muzej Slovenije, Ljubljana

20. Stol in naslonjač v Szapáryjevem stanovanju v Budimpešti na fotografiji iz leta 1908

je tudi garnitura pohištva, prevlečenega z modrim baržunom, iz katere je izbral stola s pozlačenim ogrodjem, star fotelj z novo preobleko in konzolno etažero (sl. 17–19).¹²⁴ Kosi se na prvi pogled ne zdijo nič posebnega in tudi Stele si jih ob svojem obisku ni zapisal. Njihovo vrednost lahko iščemo v starejši provenienci, saj stola in naslonjač prepoznamo na posnetku, ki je nastal v Szapáryjevi rezidenci v ulici Szép (*Szép utca*) v Budimpešti leta 1908 (sl. 20). V začetku tega leta se je v Szapáryjevem stanovanju vnel požar, ki je uničil večino grofovih umetniških zakladov, med drugim enega od že omenjenih poznobaročnih portretov z rezljanim okvirjem.¹²⁵ Del preostanka opreme so po letu 1908 prepeljali na grad v Murski Soboti, med drugim torej oba stola in fotelj s prevleko iz modrega baržuna (verjetno pa tudi konzolno etažero), ki jih je pozneje kupil Josip Mal.

Dražba se je nadaljevala v oktobru, ko so izvedli še 14 prodajnih dni, vendar v dražbenem zapisniku podpisa Josipa Mala ne zasledimo več. Le za 4. oktober je muzej naveden kot

kupec dragocene komode, ki je bila prodana za izklicno ceno 35.000 dinarjev.¹²⁶ Usločena komoda na visokih nogah z dvema večjima in dvema manjšima predaloma iz politiranega palisandrovega furnirja je bogato okrašena s slonokoščeno markerijo, posneto po grafičnih predlogah. Na zgornji plošči je upodobljena Aurora po Guidu Reniju, stranice krasijo fantastična bitja in groteske, v medaljonih pa prepoznamo umetnike, znanstvenike in vladarje, mdr. Leonarda da Vinci, Rafaela, Tiziana, Isaaca Newtona in Katarino II. (sl. 21).¹²⁷ S tem nakupom in z nakupi v Murski Soboti nasploh je Mal uspešno kronal svoja prizadevanja za izpopolnitev zbirke tako imenovanega umetnoobrnega muzeja, ki ga je že nekaj časa nameraval osnovati.¹²⁸

Dražba se je nadaljevala tudi v naslednji mesec, vendar zaradi slabše obiskanosti ni bila posebno uspešna. 29. novembra 1930 ob 17. uri so končali razprodajo Szapáryjevih premičnin in ugotovili, da je ves izkupiček znašal slab poldrugi milijon dinarjev, kar je kljub opaznemu višanju nekaterih cen znašalo komaj tri četrtine ocenjene vrednosti premičnin.¹²⁹ V luči tako slabega izkupička je razumljiva vloga, ki jo je že konec oktobra na okrajno sodišče kot zahtevajoča stranka naslovil eden od upnikov. Okrožni urad za zaposlovanje delavcev v Ljubljani je namreč vložil predlog, naj

¹²⁴ PAM, SI-PAM/0640, t. e. 430, spis E 231/30, Zapisnik, str. 14 (25. 9. 1930).

¹²⁵ *Elegett múkincsek 1908* (op. 89), str. 33, 35.

¹²⁶ PAM, SI-PAM/0640, t. e. 430, spis E 231/30, Zapisnik, str. 22 (4. 10. 1930).

¹²⁷ Komoda je razstavljena v stalni muzejski zbirki, gl. HORVAT 2009 (op. 14), str. 444; *Narodni muzej 2011* (op. 95), str. 141.

¹²⁸ Gl. mdr. Arhiv NMS, 1930, št. 446 (27. 5. 1930); *Začetki našega 1932* (op. 13), str. 7; HORVAT 2009 (op. 14), str. 430–431.

¹²⁹ PAM, SI-PAM/0640, t. e. 430, spis E 231/30, Zapisnik, str. 46–47 (29. 11. 1930).

21. Komoda,
2. polovica 18. stoletja,
Narodni muzej Slovenije,
Ljubljana

se »popravijo pomote v cenilnem zapisniku«. ¹³⁰ Sporne so bile previsoke cene predmetov, vlogi pa sta priložena izjava Josipa Mantuanija o naknadno ugotovljenih nepravilnostih pri poteku ceni-
tve in »redresiran in uravnan zapisnik« s popravljenimi cenami. ¹³¹ Iz sklepa sodišča o veljavnosti cenilnega kataloga z 2. novembra dokončno razberemo, da se je Mantuani nazadnje le odzval na opozorila o previsokih cenah in v dneh med 10. in 18. oktobrom korigiral cenilni katalog, pri čemer je izklicno vrednost premičnin znižal za približno pol milijona dinarjev. ¹³² Okrožno sodišče v Mariboru je 20. novembra naročilo Okrajnemu sodišču v Murski Soboti, naj zadevi pride do dna, ¹³³ a nazadnje je bil predlog za znižanje cen sprejet, župan Josip Benko pa je bil postavljen za upravitelja Szapáryjevega imetja. ¹³⁴ V povezavi s sklepom, s katerim je bila že avgusta dovoljena prodaja »iz proste roke« tistih premičnin, ki se ne bodo prodale na načrtovani redni dražbi, je sodišče 26. 1. 1931 ugotovilo, da se takšne prodaje »radi velikega števila in mnogovrstnosti premičnin ter radi pomot v cenilnem zapisniku« ni moglo izvesti v določenem roku treh mesecev, zato je sklenilo, da se cene v zapisniku znižajo za 450.000 dinarjev, za neprodane predmete pa je za izvedbo prodaje pod roko odredilo nov rok enega meseca. ¹³⁵

Medtem je Josip Mal Zbornici za trgovino, obrt in industrijo poročal o nakupih v Murski Soboti za znesek 50.000 dinarjev, ki mu jih je dala. ¹³⁶ Na seznamu petnajstih predmetov (večinoma gre za pohištvo), kupljenih v imenu zbornice, je čisto na koncu navedel bronast tolkač in železen odri-
vač za vrata, ki ju je kupil za skupaj 1500 dinarjev. ¹³⁷ Teh predmetov ni bilo mogoče najti ne v cenilnem

¹³⁰ PAM, SI-PAM/0640, t. e. 430, spis E 231/30, št. 42 (24. 10. 1930).

¹³¹ PAM, SI-PAM/0640, t. e. 430, spis E 231/30, št. 42 (24. 10. 1930).

¹³² PAM, SI-PAM/0640, t. e. 430, spis E 231/30, št. 44–46 (2. 11. 1930).

¹³³ PAM, SI-PAM/0640, t. e. 430, spis E 231/30, št. 51 (20. 11. 1930).

¹³⁴ Upraviteo(sic) Szaparyjovoga imanja, *Novine*, 17/47, 23. 11. 1930, str. 2.

¹³⁵ PAM, SI-PAM/0640, t. e. 430, spis E 231/30, št. 60 (26. 1. 1931).

¹³⁶ Arhiv NMS, 1930, št. 821 (27. 10. 1930).

¹³⁷ Arhiv NMS, 1930, št. 821 (27. 10. 1930).

22. Tolkač na vratih južnega portala v murskosoboškem gradu na fotografiji iz leta 1930

katalogu ne v dražbenem zapisniku. Pozorne-
mu očesu Franceta Steleta pa kakovostni tolkač
vendarle ni ušel: njegova fotografija se je ohrani-
la v dokumentaciji Informacijsko-dokumenta-
cijskega centra v Ljubljani (sl. 22). O kupovanju
s sredstvi, ki jih je prispevala banska uprava, je
Josip Mal poročal šele sredi decembra. Sestavil je
seznam sedemnajstih predmetov, kjer so enako
kot v prvem poročilu navedeni predvsem kosi
pohištva.¹³⁸ V obeh seznamih so kratkim opisom
predmetov dodane muzejske inventarne števil-
ke, ki omogočajo zanesljivo istovetenje posa-
meznih kupljenih kosov. V obeh dopisih je Mal
tudi sporočil, da namerava ravnateljstvo muzeja
spomladi (torej v letu 1931) prirediti »kolektivno
razstavo vseh umetnostno-obrtnih izdelkov, ki
so v zadnjih par letih prišli v muzej«. ¹³⁹ Poudari-
l je, da se bo ob tej priložnosti javno razstavilo
tudi vse predmete s seznama in da bo na njih vi-
dno označeno, da so last Zbornice za trgovino,

obrt in industrijo oziroma Kraljevske banske uprave Dravske banovine.¹⁴⁰ Napovedano razstavo, ki
je pravzaprav zaznamovala stoletnico obstoja muzeja, so odprli sredi meseca oktobra 1931,¹⁴¹ pred
odprtjem pa je izšel že omenjeni *Vodnik po zbirkah Narodnega muzeja v Ljubljani*, v katerem so
mnogi kupljeni predmeti opisani in predstavljeni na fotografijah. V skladu s takratno muzejsko in
galerijsko politiko, ki je v želji, da bi narodne ustanove predstavile zbrano gradivo kot rezultat svo-
jega lastnega zbiranja, ponekod povzročila popoln izbris spomina na razprodane zbirke nekdanjega
avstro-ogrskega plemstva,¹⁴² pa ni nikjer v *Vodniku* navedeno, da gre pri teh odličnih kosih za pred-
mete iz Szapáryjeve zbirke. Ravnatelj muzeja je sicer v zgodovinskem uvodu *Vodnika* zapisal, da je
muzej največ gradiva za tako imenovani obrtni oddelek pridobil »v zadnjih par letih« na gradovih
Gornja Radgona, Turn pri Velenju, Murska Sobota in tudi Stara Loka,¹⁴³ vendar nekdanji lastniki
v nadaljevanju besedila niso omenjeni. Na srečo je Narodni muzej težnjo po izbrisu spomina na
provenienco muzejskih eksponatov kmalu opustil in v naslednjih letih pa vse do danes večinoma
dosledno označeval načine pridobitve posameznih kosov, tudi tistih iz Szapáryjevega gradu.

Vsekakor se je Josip Mal leta 1931 ukvarjal predvsem s problematiko pomanjkanja razstavnih
prostorov. Na novo pridobljene predmete je namreč moral razmestiti tudi v mineraloški dvorani
in celo v avli.¹⁴⁴ Njegova dolgoletna želja, da bi osnoval umetnoobrotni muzej, je razvidna iz bogato

¹³⁸ Arhiv NMS, 1930, št. 984 (15. 12. 1930).

¹³⁹ Arhiv NMS, 1930, št. 821 (27. 10. 1930); 984 (15. 12. 1930).

¹⁴⁰ Arhiv NMS, 1930, št. 821 (27. 10. 1930); 984 (15. 12. 1930).

¹⁴¹ Razstava nove zbirke v Narodnem muzeju ob njegovi stoletnici, *Jutro*, 12/247, 25. 10. 1931, str. 5.

¹⁴² Za podoben primer gl. KOMIČ MARN 2016 (op. 8), str. 165–166, 171.

¹⁴³ Pri nakupih v Murski Soboti sta »muzeju priskočili z znatno podporo na pomoč kr. Banska uprava Dravske bano-
vine in Zbornica za trgovino, obrt in industrijo v Ljubljani«. Gl. *Vodnik po zbirkah* 1931 (op. 94), str. 20.

¹⁴⁴ Na v časopisu *Jutro* objavljenem posnetku, ki je zajel omenjeno sliko, je vidna tudi že obravnavana sedežna garni-

23. Pogled na razstavo
ob stoletnici Narodnega muzeja,
1931

ilustriranega prispevka v prilogi časnika *Slovenec*, iz katerega tudi izvemo, da je bil prostor za načrtovani muzej takrat že izbran (nasproti Trubarjevega spomenika, torej na mestu današnje Moderne galerije) in da je arhitekt Jože Plečnik že pripravil in oddal načrt za preureditev ljubljanskega gradu v muzej, ki bi močno olajšal prostorsko stisko v stavbi Narodnega muzeja.¹⁴⁵ Do realizacije Malovih – niti Plečnikovih – načrtov ni prišlo in predmeti iz murskosoboškega gradu so ostali raztreseni po vhodnih in prehodnih muzejskih prostorih oziroma v muzejskem depoju. Ob ogledu posnetkov umetnoobrtne zbirke, ki so nastali po odprtju razstave ob stoletnici muzeja, pa pritegne pozornost ena izmed razstavljenih slik na steni (sl. 23). V katalogu in zapisniku dražbe namreč zaman iščemo podatke o kopiji tako imenovanega celovškega trpečega Kristusa, katere nakup v Murski Soboti za muzej je evidentiran v muzejski inventarni knjigi pod zaporedno številko 9984 z datumom 29. 9. 1930 in ceno 101 dinar.¹⁴⁶ Slika na muzejski razstavi po tipologiji ustreza celovškemu Kristusu, da pa tudi v resnici izvira iz Szapáryjeve zbirke, dokazuje Steletov zapis o kopiji »celovškega Ecce homo« v baročnem okvirju, ki je visel v grajskem oratoriju.¹⁴⁷ Na podlagi drugih arhivskih virov je mogoče sklepati, da se slika nahaja v depoju Narodne galerije.¹⁴⁸

Medtem ko je Josip Mal snoval svoj muzej umetne obrti in pripravljajl začasno muzejsko razstavo, so v Murski Soboti razglasili prodajo zaprtega tipa preostalih predmetov, ki je bila izpeljana »pod roko« med 17. februarjem in 17. marcem 1931 in katere slab uspeh je razviden ne le iz bornega izkupička, temveč tudi iz novega razpisa javne dražbe s pričetkom 13. aprila 1931.¹⁴⁹ Posebnost te zadnje faze razprodaje je v močnem zniževanju že znižanih cen, saj so se preostali predmeti (šlo je za več kot 600 kataloških enot) prodajali zgolj za tretjino izklicne cene, krog kupcev pa je bil zelo ozek. Josip

tura iz črnega lesa z zlatimi okraski, gl. *Razstava nove zbirke* 1931 (op. 141), str. 5. Za fotografijo razstave gl. tudi HORVAT 2009 (op. 14), str. 451, sl. 37.

¹⁴⁵ Začetki našega 1932 (op. 13), str. 7. Prim. tudi Arhiv NMS, 1931, št. 741 (23. 9. 1931).

¹⁴⁶ Inventarna knjiga kulturnozgodovinskega oddelka NMS.

¹⁴⁷ UIFS ZRC SAZU, Terenski zapiski Franceta Steleta, XLIX, 1930, fol. 55 (22. 5. 1930).

¹⁴⁸ Narodni muzej jo je leta 1946 predal Narodni galeriji, gl. HORVAT, KOS 2011 (op. 23), str. 278, št. 404. Gl. tudi dokument o predaji, slika pod zap. št. 290: Arhiv NMS, 1946, št. 514 (5. 12. 1946).

¹⁴⁹ PAM, SI-PAM/0640, t. e. 430, spis E 231/30, Zapisnik, str. 47–53 (17. 2.–17. 3. 1931), 73 (21. 3. 1931).

24. Alvise Benfatto, pripisano: *Ecce homo*, Narodna galerija, Ljubljana

Benko je pod tako ugodnimi pogoji kupil skoraj polovico vseh predmetov. Za tretjino cene je kupil celotno Szapáryjevo knjižnico¹⁵⁰ in med drugim postal lastnik najdragocenejšega predmeta iz Szapáryjeve zbirke, slike *Kristusovo sorodstvo* (sl. 1). Ceno slike, ki je bila po Mantuanijevem mnenju vredna 120.000 dinarjev, so v mesecu oktobru znižali na 60.000 dinarjev, Benko pa jo je spomladi 1931 kupil za samo 20.000 dinarjev.¹⁵¹ Morebitno občudovanje Benkovih trgovskih spretnosti in zbirateljskih strasti prežene podatke, da je umetnino že čez nekaj mesecev prodal Narodnemu muzeju v Ljubljani skupaj s sliko *Ecce homo*, za katero je že septembra 1930 odštel 18.500 dinarjev (sl. 24).¹⁵² Da se je muzej še pred dražbo zelo zanimal za sliko, je bilo splošno znano,¹⁵³ veleindustrialec in muzejski ravnatelj pa sta se o nakupu *Kristusovega sorodstva* dogovarjala že vsaj od sredine februarja.¹⁵⁴ Za to se je zavzel tudi France Stele, ki je v posebnem dopisu kraljevski banski upravi utemeljeval potrebo po nakupu slike *Kristusovo sorodstvo*.¹⁵⁵ Glede primernosti cene je poudaril, da so se z Mantuanijevo cenitvijo strinjali tudi »dunajski strokovnjaki«, ki so na podlagi poslane fotografije menili, da je cena 40.000 dinarjev »popolnoma

¹⁵⁰ Knjižnico, prvotno ocenjeno na 219.391 dinarjev, je kupil za 75.000 dinarjev, gl. PAM, SI-PAM/0640, t. e. 430, spis E 231/30, Zapisnik, str. 58 (13. 4. 1931). Le dober mesec pozneje jo je prodal trgovcu Izidorju Hahnju iz Murske Sobote, gl. Razprodaja biblioteke grofa Szaparyja, *Jutro*, 12/121, 29. 5. 1931, str. 4. Doslej je veljalo, da je Hahn kupil knjižnico na dražbi, gl. Hahn, Izidor, <http://www.pomurci.si/osebe/hahn-izidor/604/> (28. 2. 2019), medtem ko je France Stele v svojih spominih zapisal, da je dragocena knjižnica odšla na Madžarsko, gl. France STELE, Iz konservatorskih spominov, *Varstvo spomenikov*, 10, 1965, str. 26. Delne rezultate raziskav o poznejši usodi knjižnice sem predstavila na razstavi *Kam so vse umetnine šle? Transferji in odtujitve predmetov kulturne dediščine v Sloveniji med drugo svetovno vojno* (19. 3.–18. 5. 2018, Atrij ZRC, v organizaciji UIFS ZRC SAZU).

¹⁵¹ PAM, SI-PAM/0640, t. e. 430, spis E 231/30, Zapisnik, str. 59 (14. 4. 1931).

¹⁵² PAM, SI-PAM/0640, t. e. 430, spis E 231/30, Zapisnik, str. 7 (18. 9. 1930); Arhiv NMS, 1931, št. 469 (30. 5. 1931), 648 (28. 7. 1931). Za sliko gl. Federico ZERI, Ksenija ROZMAN, *Evropski slikarji. Katalog stalne zbirke*, Narodna galerija, Ljubljana 1997, str. 33, kat. št. 4.

¹⁵³ Prim. npr. Arhiv NMS, 1930, št. 448 (22. 5. 1930).

¹⁵⁴ Arhiv NMS, 1931, št. 126 (15. 2. 1931), 133 (17. 2. 1931), 134 (17. 2. 1931), 286 (15. 4. 1931). Josip Mal se je zanimal tudi za enega od posteljnih okvirjev, a ga je pri nakupu prehitel zagrebški trgovec Kugli, prim. PAM, SI-PAM/0640, t. e. 430, spis E 231/30, Zapisnik, str. 33 (25. 10. 1930).

¹⁵⁵ Arhiv NMS, 1931, št. 671 (14. 8. 1931).

primerna«. ¹⁵⁶ Znesek, ki ga je zahteval Benko, je bil nato z neposredno poravnavo plačan iz tekočega državnega (muzejskega) proračuna, medtem ko je plačilo kupnine 35.000 dinarjev za drugo sliko prevzela banska uprava. ¹⁵⁷

Josip Benko je s prodajo muzeju zaslužil 36.500 dinarjev in tako za sliko prejel skoraj še enkrat toliko, kot je zanj odštel. Iz Malovega dopisa Benku je razvidno, da je bil ravnatelj seznanjen s pogoji, v katerih je Benko pridobil drugo sliko. ¹⁵⁸ Torej se je že od prvih dogovarjanj z Benkom spomladi 1930 naprej zavedal možnosti prodaje »pod roko«, s katero bi za res majhen denar lahko kupil veliko dragocenosti. Namesto tega je z večino nakupov pohitel in nazadnje v letih 1930 in 1931 za predmete porabil več kot 355.000 dinarjev, kar je v primerjavi z letnimi muzejskimi proračuni za nakup predmetov za umetnoobrotni oddelek in izpopolnitev muzejske galerije (npr. 55.000 dinarjev za leto 1932/33) ¹⁵⁹ precejšen znesek. Potrebo po dodatnem financiranju nakupov je spretno utemeljeval: »/.../. Ne le umetnostno in historično, marveč tudi materialno predstavljajo posamezni predmeti visoko vrednost /.../. Če bo hotel muzej pridobiti kaj boljših stvari, bo moral tvegati večje vsote. Zato bo podpisano ravnateljstvo, zavedajoč se te težke se povrnjive priložnosti, velik del z državnim proračunom muzeju dovoljene dotacije osredotočilo za ta nakup.« ¹⁶⁰ Malova obravnava in prezentacija večjega števila kupljenih kosov v leta 1931 izdanem muzejskem *Vodniku* kaže, da je nanje gledal s ponosom in da so se mu nakupi v Murski Soboti zdeli povsem upravičeni.

Na razprodaji premičnega imetja grofa Szapáryja v Murski Soboti je torej Narodni muzej pridobil vrsto dragocenih kosov pohištva in drugih predmetov. Čas in sredstva, ki jih je ravnatelj Josip Mal vložil v te nakupe (v Mursko Soboto je potoval vsaj štirikrat), ¹⁶¹ pričajo o njegovem iskrenem zanimanju za materialno in bivalno kulturo nekdanjega plemstva. Na podlagi vrednotenja nakupljenih predmetov, Malovih zapisov in podatkov v arhivskih virih mu lahko pripišemo tudi odlično poznavanje relevantne literature in primerjalnega gradiva, ki mu je omogočilo, da je v muzejske zbirke uvrstil kakovostne kose, ki so zaradi svoje reprezentativnosti še danes večinoma prezentirani na najbolj izpostavljenih mestih v muzejskih razstavnih prostorih. Velikopotezno kupovanje v Murski Soboti je sicer dodobra izpraznilo muzejski proračun in nekoliko oklestilo blagajno obeh »sponzorjev«, banske uprave in trgovinske zbornice, toda obenem je muzejski ravnatelj na enem mestu zbral veliko število predmetov, ki so bili v lasti grofa Ladislava Szapáryja, s čimer je ustvaril zaokroženo zbirko umetnin, ki omogočajo vsaj bežen vpogled v nekdanjo zbirateljsko in bivalno kulturo visokega madžarskega plemstva. ¹⁶²

¹⁵⁶ Arhiv NMS, 1931, št. 671 (14. 8. 1931). Gl. tudi Malov dopis banski upravi, Arhiv NMS, 1931, št. 413 (20. 5. 1931).

¹⁵⁷ Arhiv NMS, 1931, št. 412–413 (20. 5. 1931), 470 (1. 6. 1931), 648 (28. 7. 1931). Gl. tudi Arhiv NMS, 1932, št. 79–80 (24.–25. 1. 1932).

¹⁵⁸ Prim. Arhiv NMS, 1931, št. 287 (18. 4. 1931).

¹⁵⁹ Prim. Arhiv NMS, 1931, št. 567 (8. 7. 1931).

¹⁶⁰ Arhiv NMS, 1930, št. 446 (22. 5. 1930).

¹⁶¹ Prim. Arhiv NMS, 1930, št. 521 (10. 6. 1930), 633 (8. 8. 1930), 798 (17. 10. 1930); Arhiv NMS, 1931, št. 648 (28. 7. 1931).

¹⁶² Raziskave za pričujoči prispevek so potekale na Umetnostnozgodovinskem inštitutu Franceta Steleta ZRC SAZU v okviru raziskovalnega programa *Slovenska umetnostna identiteta v evropskem okviru* (P6-0061), ki ga iz državnega proračuna financira Javna Agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije, in mednarodnega projekta *TransCultAA. Transfer predmetov kulturne dediščine v regiji Alpe-Adria v 20. stoletju* (HERA Joint Research Programme "Uses of the Past", 5087-00528A). Za dragocene nasvete se najlepše zahvaljujem dr. Tini Košak in dr. Janezu Balažicu, za pomoč pri iskanju gradiva in predmetov oziroma možnost vpogleda v muzejsko inventarno knjigo pa mag. Tomu Kajfežu, mag. Darku Knezu, dr. Mateji Kos, dr. Tomažu Lazarju, dr. Maji Lozar Štamcar in Urški Pajk iz Narodnega muzeja Slovenije. Lepa hvala tudi Metki Košir iz INDOK centra, mag. Boštjanu Zajšku iz Pokrajinskega arhiva Maribor in Jassmini Marijan iz Narodne galerije v Ljubljani ter zaposlenim v Arhivu Republike Slovenije.

“If the museum wishes to obtain better things, it will have to risk higher sums.”

The Acquisitions for the National Museum at the Auction of the Szapáry Collection in Murska Sobota

Summary

In 1930 and 1931, a public auction was held at the Murska Sobota Castle in the far east of the Drava Banate in the Kingdom of Yugoslavia. The movable property of the Hungarian citizen and landowner Ladislav, Count Szapáry, the owner of the Murska Sobota Castle, was being sold off. At the end of World War I, Prekmurje and Murska Sobota were annexed to the newly founded Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (after 1929, the Kingdom of Yugoslavia), which imposed special taxes on the owners of castle buildings and tried to introduce an agrarian reform to large estates. Count Szapáry, who was the third largest landowner in Prekmurje, accumulated substantial debts even before World War I. After his estate in Prekmurje came under state administration in 1920, he was forced to sell the entire property in Murska Sobota at the end of the 1920s. From the appraisal catalogue of his real estates, which encompasses more than 2000 notes, one can gather that he kept a great deal of furniture, paintings and other equipment in the castle in Murska Sobota, while a more detailed examination of the material connected to the Murska Sobota Castle and Count Szapáry reveals that it had one of the most high-quality castle inventories and, consequently, that its auction was one of the most important sales of castle furnishings in Slovenia during the interwar period.

The analysis of the sales records, auction catalogue, and other material connected to the auction, produced valuable information about the Count's collection and illuminated the way through which the works of art left the castle in Murska Sobota. It also presents the starting point for finding out their subsequent fate and, oftentimes, their present location. It was thus possible to compile a complete list of the objects that Josip Mal, the director of the National Museum in Ljubljana, purchased at the auction in 1930, and present them in detail. Individual pieces were chosen by Josip Mal and conservator France Stele, whose critical evaluation demonstrates that the selection was deliberate, far-reaching and valid, since it primarily consists of exceptional works of art that deserve greater attention than they have received so far.

The museum obtained a great number of objects from the Szapáry collection, among other things, an important Rococo sofa set made of black, partly gilded wood with a corresponding table made of green marble; another set made of gilded wood and consisting of a folding screen and a mirror in an old, carved Baroque frame, a gilded corner console table with a cabinet, a table with a marble top, a Rococo sofa, a *chaise-longue*, two chairs with backrests, and two armchairs. A precious mirror in a figuratively carved, gilded Baroque frame, originating from Loredana Countess Morosini-Gatterburg's collection in Venice, bought by Count Szapáry at the auction of the Countess' legacy in 1894, was also chosen.

At the auction in Murska Sobota, which lasted until November, the museum also bought a chest of drawers made of burnished rosewood veneer, richly decorated with an ivory marquetry, copied after graphic prints, at the initial bid of 35.000 dinars. The purchases allowed Mal to successfully enrich the collection of the Arts and Crafts Museum that he planned to establish.

The analysis of the circumstances in which the sale was executed indicates that the museum director acted hastily when buying the items and spent rather irrationally the means that were at his disposal. Moreover, in unclear circumstances several months after the auction was finished, he greatly overpaid for the *The Holy Kinship* and *Ecce homo* paintings, which were bought at the auction by a private person, and thus caused further damage to the museum's or the Banate's fund.

The complex circumstances, in which interwar sales of castle inventories occurred, undoubtedly contributed to such proceedings, whereas Mal's treatment and presentation of a large number of the purchased items in the museum guide, published in 1931, shows that he was proud of them and thought the purchases were entirely justified. The time and means that he invested in these acquisitions attest to his honest interest in the material and the living culture of the former nobility. Based on the evaluation of the purchased items, Mal's notes, and the data in archival sources, it is possible to attribute to him excellent knowledge of relevant literature and comparative material, which enabled him to place quality pieces in the museum's collections. Owing to their representativeness, these pieces are generally still presented in the most exposed places in the museum's exhibition areas, and at the same time, represent a rounded collection of artworks that allow at least a glimpse into the collecting practices of former Hungarian high nobility.

✓ 115. Župni ured, sv.Lovrec 2 zvona	Nisu restituissna
✓ 116. Župni ured, sv. Anton, Slov. Gorice Razne slovenačke knjige	Nisu restituissne
✓ 117. Srez Gornji Grad Sreska arhiva	Nije restituissana
✓ 118. Župni ured, Ovsiše 3 crkvena ruha	Nije restituissano
✓ 119. Franciskanski samostan, Nazarje Razne teološke knjige	Restituissan jedan deo
✓ 120. Župni ured sv. Jakob, Pameče 4 zvona	Nisu restituissana
✓ 121. Župni ured, Vransko 5 zvona	Nisu restituissana
✓ 122. Župni ured, Naklo razne crkvene stvari	Nisu restituissane
✓ 123. Zamak Otočec, Novo Mesto Kulturno istoriski inventar	Nep priznaju pravo restitucije
✓ 124. Župni ured sv. Lovrenc, Slov. Gorice Slovenačke beletristicke knjige	Nisu restituissane
✓ 125. Župni ured, Teharje Povelja cara Franje	Restituissano 1949
✓ 126. Župni ured, Komenda Razne knjige	Nisu restituissane
✓ 127. Župni ured, Mozirje 7 zvona	Nisu restituissana
✓ 128. Župni ured, Kranj Razne crkvene stvari	Razne crkvene stvari Nisu restituissane
✓ 129. Župni ured, Bizeljsko 3 zvona	Nisu restituissana
✓ 130. Župni ured, Majšperk 2 kaleža i dr.	Nisu restituissani
✓ 131. Dvógodišnja trgovačka škola, Celje 2907 knjiga	Nisu restituissane
✓ 132. Župni ured, sv. Jan 3 zvona	Nisu restituissana
✓ 133. Zamak Bogenšperk Celokupni inventar zamka	Isto kao br.22
✓ 134. Župni ured, Reče 200 knjiga i 20 zbirki leptira	Nisu restituissani
✓ 135. Župni ured, sv. Jurij kod Celja 5 zvona	Nisu restituissana

APPARATUS

IZVLEČKI IN KLJUČNE BESEDE

ABSTRACTS AND KEYWORDS

Boris Golec

Višnjegorski slikarji 17. in 18. stoletja, njihovo socialno in naročniško okolje.

Frančišek Karel (Francesco) Faenzi, Franc Faenzi, Janez Jakob Menhard (Mönhardt), Jakob Killer, Karel Ludvik Gentilli, Peter Straspurger, Franc Anton Nirenberger, Franc Ksaver Nirenberger, Anton Nirenberger

1.01 Izvirni znanstveni članek

Prispevek obravnava devet slikarjev, izpričanih v kranjskem mestecu Višnja Gora od leta 1644 do leta 1790. Razen dveh so bili med seboj vsi sorodstveno povezani, čeprav je šlo le v dveh primerih za zaporedni generaciji, pri družini Faenzi iz 17. stoletja za očeta in sina, pri družini Nirenberger iz 18. stoletja pa za očeta in dva sinova. Druge sorodstvene vezi so se spletle s svaštvom in porokama z vdovama slikarjev.

V Višnji Gori delujoči slikarji niti v kranjskem regionalnem merilu niso bili prvovrstni umetniki svojega časa. Dela štirih niso ohranjena oziroma niso identificirana kot njihova. Delo najstarejšega, Francesca Faenzija, poznamo samo iz pisnih virov; ohranjena sta dva pozlačena oltarja Janeza Jakoba Menharda in več del Antona Nirenbergerja, ki je deloval na Gorenjskem, vse obravnavane slikarje pa po kvantiteti in kvaliteti presega Franc Anton Nirenberger, čigar slike in pozlavitve oltarjev najdemo v širokem geografskem prostoru dežele Kranjske. Prištevati ga je mogoče med boljše slikarje, katerih slikarstvo je šlo v korak z umetnostnim razvojem poznega baroka. Prispevek obravnava tudi gmotne razmere slikarjev in njihovo vključenost v družbeno okolje.

Ključne besede: slikarji, socialno okolje, naročniki, Višnja Gora, rodbina Faenzi, Johann Jakob Menhard, Jakob Killer, Peter Straspurger, rodbina Nirenberger

Boris Golec

17th and 18th Century Painters from Višnja Gora, their Social Environment and Commissioners.

Franz Karl (Francesco) Faenzi, Franz Faenzi, Johann Jakob Menhard (Mönhardt), Jakob Killer, Karl Ludwig Gentilli, Peter Straspurger, Franz Anton Nirenberger, Franz Xaver Nirenberger, Anton Nirenberger

1.01 Original scientific article

The paper analyses nine painters attested in Višnja Gora from 1644 to 1790. With the exception of two, all of the others were related, even though in only two cases were there two generations; a father and son in the Faenzi family in the 17th century, and a father and two sons in the Nirenberger family in the 18th century. Other family ties were created by marriage and two weddings to the painters' widows.

The painters working in Višnja Gora were not high-quality artists of their time, not even within Carniolan regional standards. The works of four of them are not preserved or have not been identified. The work of the oldest among them, Francesco Faenzi, is known only through written sources, while two gilded altars by Johann Jakob Menhard are preserved, and several works are also known by Anton Nirenberger who worked in Upper Carniola. All these painters were surpassed in quantity and quality by Franz Anton Nirenberger, whose paintings and the gildings of altars can be found in a wide geographical area of Carniola. He can be considered one of the better painters whose paintings followed the artistic development of the late Baroque. The paper also analyses the painters' financial situation and their integration in their social environment.

Keywords: painters, social context, art patronage, Višnja Gora, Faenzi family, Johann Jakob Menhard, Jakob Killer, Peter Straspurger, Nirenberger family

Renata Komić Marn

»Če bo hotel muzej pridobiti kaj boljših stvari, bo moral za nakup tvegati večje vsote.«

Nakupi za Narodni muzej na dražbi Szapáryjeve zbirke v Murski Soboti

1.01 Izvirni znanstveni članek

V letih 1930 in 1931 je v gradu Murska Sobota na skrajnem vzhodu Dravske banovine v Kraljevini Jugoslaviji potekala javna dražba. Razprodajali so premočno premoženje madžarskega državljana in veleposestnika grofa Ladislava Szapáryja, lastnika murskosoboškega gradu. Analiza dražbenega/prodajnega zapisnika, cenilnega kataloga in drugega z razprodajo povezanega gradiva prinaša dragocene podatke o grofovi zbirki in osvetljuje poti, po katerih so umetnine zapustile grad v Murski Soboti. Poleg tega postavlja izhodišča za ugotavljanje njihove poznejše usode in pogosto tudi sedanjega hranišča. Tako je bilo mogoče sestaviti popoln seznam predmetov iz Szapáryjevega gradu, ki jih je na dražbi leta 1930 nakupil Josip Mal, ravnatelj Narodnega muzeja v Ljubljani, in jih natančneje predstaviti. Čeprav se je Mal precej preneglil pri kupovanju in negospodarno porabil sredstva, ki jih je imel na razpolago, pa je bil izbor predmetov premišljen, daljnosežen in utemeljen, saj gre večinoma za izjemne umetnine, ki si zaslužijo več pozornosti, kot so je bile deležne doslej.

Ključne besede: Ladislav Szapáry (1864–1939), Josip Mal (1884–1978), dražbe, grad Murska Sobota, Narodni muzej Slovenije, starinsko pohištvo

Katarina Šmid

Orfej med živalmi na ptujskem Orfejevem spomeniku – upodobitev ekfrazе Filostrata Mlajšega?

1.01 Izvirni znanstveni članek

Prispevek obravnava osrednji prizor Orfeja med živalmi na Orfejevem spomeniku na Ptuj (rimska Petoviona) in njegovo ujemanje s sliko, ki jo opisuje Filostrat Mlajši v svojem delu *Eikóveç* in ki naj bi visela v neki zasebni galeriji v Neapolisu. Filostratova ekfrazа naj bi se ikonografsko ujemala z relativno redko zastopano skupino II b iz motivne klasifikacije Henrija Sterna. Orfej pa naj bi sodil v t. i. frigijski tip. Po Sternu je osnovni zgled za to skupino tabelna slika, ki jo opisuje Filostrat Mlajši, ali pa morebiti neka starejša slika, ki je vplivala nanjo. Kot najboljše primerjave so bili izpostavljeni mozaiki iz Blanzý-lès-Fismesa, neznane najdišča v severni Siriji

Renata Komić Marn

«If the museum wishes to obtain better things, it will have to risk higher sums.»

The Acquisitions for the National Museum at the Auction of the Szapáry Collection in Murska Sobota

1.01 Original scientific article

In 1930 and 1931, a public auction was held at the Murska Sobota Castle in the far east of the Drava Banate in the Kingdom of Yugoslavia. The movable property of the Hungarian citizen and landowner Count Ladislav Szapáry, the owner of the Murska Sobota Castle, was being sold off. The analysis of the sales records, auction catalogue and other materials connected to the auction, brings about valuable information about the Count's collection and illuminates the way through which the artworks left the castle in Murska Sobota. It also presents the starting point for finding out the items' subsequent fate and, oftentimes, their present location. It was thus possible to compile a complete list of the objects from Szapáry's castle, which Josip Mal, the director of the National Museum in Ljubljana, purchased at the auction in 1930, and present them in detail. Even though Mal acted rather hastily when buying the items and spent the means that were at his disposal, his selection of objects was deliberate, far-reaching and valid, since it primarily consists of exceptional works of art that deserve greater attention than they have received so far.

Keywords: Ladislav Szapáry (1864–1939), Josip Mal (1884–1978), auctions, Murska Sobota Castle, National Museum of Slovenia, antique furniture

Katarina Šmid

Orpheus among the Animals on the Orpheus Monument in Ptuj: An Echo of the Ekphrasis by Philostratus the Younger?

1.01 Original scientific article

The article discusses the central motif of Orpheus among the animals on the Orpheus monument in Ptuj (Roman Petovio) and its analogies with the imago that supposedly hung in a private gallery in Neapolis and was precisely described by Philostratus the Younger in his *Eikóveç*. Philostratus' ekphrasis should (regarding the classification of the motif by Henri Stern) match the relatively rarely represented group II b and Orpheus should belong to the type of the so-called Phrygian Orpheus. According to Stern, an archetype for the whole group would be the panel painting, described by Philostratus the Younger or perhaps the more ancient one that influenced his ekphrasis.

in Shahbe. Tudi nekatere živali, ki so upodobljene na Orfejevem spomeniku (lev, merjasec, volk, ovca, ptice), in drugi detajli (drevesne veje, ki se bočijo nad prizorom in na katerih sedijo ptice) so pri Filostratu izrecno omenjeni, glasbenikova drža pa se v vseh podrobnostih ujema tako s skoraj vsemi primerki iz skupine II b kot tudi s Filostratovo ekfrazo.

Ključne besede: Orfej, Orfejev spomenik, Orfej med živalmi, Filostrat Mlajši, Petoviona, ekfrazo, Imagines, Eikóves

Barbara Vodopivec

Restitucija predmetov kulturne dediščine iz Avstrije v Jugoslavijo po letu 1945

1.01 Izvirni znanstveni članek

Prispevek obravnava restitucijo predmetov kulturne dediščine iz Avstrije v Jugoslavijo po letu 1945. Ugotovitve predstavljajo podlago za nadaljnje umetnostnozgodovinske raziskave provenience. Prispevek izhaja iz kritične analize arhivskega gradiva, ki v tem kontekstu še ni bilo interpretirano in ki ga hranijo Arhiv Jugoslavije, Arhiv Republike Slovenije in Informacijsko-dokumentacijski center za dediščino Ministrstva Republike Slovenije za kulturo. V ospredje postavlja osvetlitev okoliščin, v katerih je potekala restitucija, rekonstrukcijo ključnih akterjev in ustanov ter oceno stopnje realizacije zahtevkov za vračilo predmetov kulturne dediščine, ki jih je proti Avstriji vložila Jugoslavija oziroma Slovenija. Pri tem izpostavlja vzroke za stanje in tako pogloblja razumevanje procesa restitucije. Odgovore vpenja v širši kontekst rekonstrukcije povojne Evrope, od vloge zaveznikov in političnega, zakonodajnega ter diplomatskega oblikovanja nove države Jugoslavije do soočenja Evrope z vojno škodo in s tem povezanega vzpostavljanja novih identitet ter doktrine varstva kulturne dediščine. Zaradi velikega obsega arhivskega gradiva se prispevek osredotoča na analizo dokumentov jugoslovanske strani.

Ključne besede: restitucija umetnin, provenienca, transfer predmetov kulturne dediščine, Ivan Kreft, restitucijska pogajanja, restitucijska delegacija, Jugoslavija, Zdenka Munk, Franjo Baš, Pavle Blaznik

The best comparisons so far were pointed out to be the mosaics from Blanzzy-lès-Fismes, from the unknown site in northern Syria, and Shahba. Interestingly, some of the animals (lion, boar, wolf, sheep, birds) and other details (branches with the sitting birds above the scene), especially mentioned in Philostratus' description, are also present in the Orpheus stele in Poetovio. Nevertheless, his posture also corresponds completely to almost all of the representatives of group II b, as well as to the Philostratus' ekphrasis.

Keywords: Orpheus, Orpheus Monument, Orpheus among the animals, Philostratus the Younger, Poetovio, ekphrasis, Imagines, Eikóves

Barbara Vodopivec

Restitution of Objects of Cultural Heritage from Austria to Yugoslavia after 1945

1.01 Original scientific article

The paper discusses the restitution of objects of cultural heritage from Austria to Yugoslavia after 1945. The findings present a basis for further art historical research of provenance. The paper is based on a critical analysis of archival sources kept in the Archives of Yugoslavia, the Archives of the Republic of Slovenia and the Heritage Information and Documentation Centre (INDOK Centre) of the Ministry of Culture of the Republic of Slovenia, which have not yet been interpreted in this context. The paper focuses on the circumstances in which the restitution was carried out, crucial protagonists and institutions, and offers the quantitative analyses of the realization of restitution claims for objects of cultural heritage that were filed by Yugoslavia or Slovenia against Austria. The paper attempts to pinpoint the reasons for such a state and, thus, deepens our understanding of the restitution process. The answers are incorporated into the wider context of the reconstruction of post-war Europe, from the role of the allies, the political, legislative and diplomatic formation of the new state of Yugoslavia, to Europe facing war damage and the establishment of new identities as well as the doctrine of the protection of cultural heritage connected to the latter. Due to the abundance of surviving archival sources, the paper focuses on the analysis of the Yugoslav documents.

Keywords: restitution of artworks, provenance, transfer of cultural heritage objects, Ivan Kreft, restitution negotiations, restitution delegation, Yugoslavia, Zdenka Munk, Franjo Baš, Pavle Blaznik

Jure Volčjak

Cerkve goriške nadškofije na Kranjskem v času nadškofa Karla Mihaela grofa Attemsa.

1. del: Bistrski, gorenjski in metliški arhidiakonati

1.02 Pregledni znanstveni članek

V obsežnejšem članku, ki bo razdeljen na tri dele, bodo predstavljene cerkve goriške nadškofije na Kranjskem, ki so omenjene v vizitacijskih zapisnikih prvega goriškega nadškofa Karla Mihaela grofa Attemsa (1752–1774). V prvem delu prikazujemo cerkve arhidiakonata kartuzije Bistre, gorenjskega arhidiakonata in arhidiakonata nemškega viteškega reda v Beli krajini. Na začetku članka so prikazani patrociniji oziroma titulature oltarjev na osnovi liturgične hierarhije, sledi predstavitev posameznih cerkva po začetni strukturi.

Ključne besede: cerkve, goriška nadškofija, 18. stoletje, Karel Michael grof Attems, Bela krajina, Kranjska, bistrski arhidiakonati, gorenjski arhidiakonati, metliški arhidiakonati

Jure Vuga

Podoba samogibljive skulpture malika, mehničnega čudesa ali »avtomata« na Kranjskem oltarju

1.01 Izvirni znanstveni članek

Na dveh ohranjenih lesenih tablah t. i. Kranjskega oltarja, krilnega oltarja župnijske cerkve sv. Kancijana v Kranju (Belvedere, Dunaj), sta upodobljena beg in mučeništvo svetnikov Kancija, Kancijana, Kancijanile in Prota, ki so pobegnili iz Rima in zavrnili čaščenje Jupitrovega kipa. Rumeno obarvan kovinski kipec malika na prizoru njihovega mučeništva je umetnik upodobil na zobatem kolesu, ki ob vrtenju povzroča zvončkanje kraguljčkov na štirih navpičnih oseh ob robovih kapitela. Slikarjev namen je bil poudariti poznavanje legendarnih zgodb o gibljivih skulpturah, ki zvonijo z zvonci, kot so *Salvatio Romae* (opisani v vodnikih za romarje, znanih kot *Mirabilia Urbis*). Z mehničnimi čudesi, ki so se razširila po Evropi v 15. in zgodnjem 16. stoletju, so najpogosteje opremili mestne ure in orgle. Mojster Kranjskega oltarja je zelo verjetno nekaj časa bival v Nürnbergu, kjer je na lastne oči videl še danes ohranjene gibljive figure, ki so del urnega mehanizma na pročelju tamkajšnje Marijine cerkve.

Jure Volčjak

The Churches of the Archdiocese of Gorizia in Carniola in the Time of Archbishop Karl Michael von Attems.

Part 1: The Archdeaconry of Bistra, Upper Carniola (Gorenjska) and Metlika

1.02 Review article

The churches of the Archdiocese of Gorizia in Carniola, mentioned in the visitation records of the first archbishop of Gorizia, Karl Michael von Attems (1752–1774), will be presented in an extensive article, which will be divided into three parts. The churches that stood in the archdeaconry of the Bistra Carthusian monastery, the archdeaconry of Upper Carniola, and the archdeaconry of the German Teutonic Order in Bela krajina will be presented in Part 1. The patrocina or the titlature of the altars are presented at the beginning of the article based on liturgical hierarchy, followed by introductions of individual churches according to the outlined structure.

Keywords: churches, Archdiocese of Gorizia, 18th century, Karl Michael von Attems, Bela krajina, Carniola, archdeaconry of Bistra, archdeaconry of Upper Carniola (Gorenjska), archdeaconry of Metlika

Jure Vuga

A Depiction of a Self-moving Sculpture of an Idol, a Mechanical Marvel or Automaton in the Krainburg Altarpiece

1.01 Original scientific article

Around 1500, the Master of the Krainburg Altarpiece produced two wooden panels, parts of a lavish Gothic altarpiece for the parish church of Saint Cantianus in Kranj (Germ. Krainburg), which are now kept in the Belvedere in Vienna. According to legend, the saints Cantius, Cantianus, Cantianilla and Protus escaping from Rome refused to worship a statue of Jupiter. In the scene of their martyrdom, the artist depicted a metal-like statuette on a cogwheel mechanism, which can be made to rotate, causing the ringing of the bells on the vertical levers along the four sides of the pedestal. The intention of the painter was to emphasize his acquaintance with legendary stories about moving statues with ringing bells, like the *Salvatio Romae* (described in guides for pilgrims known as *Mirabilia Urbis*). Mechanical figures spread around Europe in the 15th and early 16th century and were mostly part of municipal or church clocks and organs. The master of the Krainburg altarpiece had most probably lived in Nuremberg for some time and had seen moving figures as part of the clock mechanism on the façade of the Our Lady cathedral.

Ključne besede: poznogotsko slikarstvo, severna renesansa, mehanična čudesa, avtomati, tehnična zgodovina, Mojster Kranjskega oltarja, gotski malik, avtoportret, *Salvatio Romae*

Keywords: late Gothic painting, northern Renaissance, mechanical marvels, technical automata, history of technology, Master of the Krainburg Altarpiece, Gothic idol, self-portrait, *Salvatio Romae*

SODELAVCI CONTRIBUTORS

Izr. prof. dr. Boris Golec
ZRC SAZU,
Zgodovinski inštitut Milka Kosa
Novi trg 2
SI-1000 Ljubljana
boris.golec@zrc-sazu.si

Dr. Renata Komić Marn
ZRC SAZU,
Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta
Novi trg 2
SI-1000 Ljubljana
renata.komic@zrc-sazu.si

Doc. dr. Katarina Šmid
Univerza na Primorskem,
Fakulteta za humanistične študije
Titov trg 5
SI-6000 Koper
katarina.smid@fhs.upr.si

Dr. Barbara Vodopivec
ZRC SAZU,
Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta
Novi trg 2
SI-1000 Ljubljana
barbara.vodopivec@zrc-sazu.si

Dr. Jure Volčjak
Arhiv Republike Slovenije
Zvezdarska 1
SI-1002 Ljubljana
jure.volcjak@gov.si

Dr. Jure Vuga
Kvedrova 16
SI-6000 Koper
jurevug@yahoo.com

VIRI ILUSTRACIJ

PHOTOGRAPHIC CREDITS

Boris Golec

- 1: J. W. Valvasor, *Topographia Ducatus Carnioliae Modernae*, Wagensperg 1679.
 2: © Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana (foto: Boris Golec).
 3, 6: © Nadškofijski arhiv Ljubljana (foto: Boris Golec).
 4, 5, 7: Boris Golec.
 8: © ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta, Ljubljana (foto: Andrej Furlan).

Renata Komić Marn

- 1, 8, 10–11, 13–16, 21: © Narodni muzej Slovenije, Ljubljana (foto: Tomaž Lauko).
 2, 9, 17–19, 23: © Narodni muzej Slovenije, Ljubljana, fotodokumentacija OZUU NMS.
 3, 5–6, 12, 22: © INDOK center, Direktorat za kulturno dediščino, Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije, Ljubljana (foto: France Stele).
 4, 7: © Fortepan / Budapest Főváros Levéltára (Mestni arhiv Budimpešta).
 20: *Vasárnapi Újság*, 55/2, 12. 1. 1908.
 24: © Narodna galerija, Ljubljana (foto: Bojan Salaj).

Katarina Šmid

- 1: © Musée d'art et d'archéologie de Laon, Laon (foto: Gilles Mermet).
 2: Laurence Vieillefon, *La figure d'Orphée dans l'antiquité tardive*, Paris 2003.
 3: Wikimedia Commons.
 4: © Museum August Kestner, Hanover (foto: Christian Tepper).
 5–6: © ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta, Ljubljana (foto: Andrej Furlan).
 7–8: © Steiermärkisches Landesarchiv, Graz.
 9: Franci Lazarini.
 10: © ZRC SAZU, Inštitut za arheologijo, fototeka.

Barbara Vodopivec

- 1: © Arhiv Jugoslavije, Beograd (foto: Barbara Vodopivec).
 2: © Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana (foto: Barbara Vodopivec).
 3–4: © INDOK center, Direktorat za kulturno dediščino, Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije, Ljubljana.

Jure Vuga

- 1–3: © Österreichische Galerie Belvedere, Dunaj.
 4: © Fondazione Federico Zeri, Bologna.
 5: © ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta (foto: Andrej Furlan).
 6: © Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, fototeka Oddelka za umetnostno zgodovino.
 7, 8: © Narodna in Univerzitetna knjižnica, Ljubljana (foto: Jure Vuga).
 9, 10: © Bibliothèque Nationale, Pariz.

Vse pravice pridržane. Noben del te izdaje ne sme biti reproduciran, shranjen ali prepisan v kateri koli obliki oz. na kateri koli način, bodisi elektronsko, mehansko, s fotokopiranjem, snemanjem ali kako drugače, brez predhodnega dovoljenja lastnika avtorskih pravic (copyright).

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system or utilized in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording or otherwise, without prior permission of the copyright owner.

Za avtorske pravice reprodukcij odgovarjajo avtorji objavljenih prispevkov.

The copyrights for reproductions are the responsibility of the authors of published papers.

Vsebina • Contents

- Katarina Šmid, Orfej med živalmi na ptujskem Orfejevem spomeniku – upodobitev ekfrazе Filostrata Mlajšega? • Orpheus among the Animals on the Orpheus Monument in Ptuj: An Echo of the Ekphrasis by Philostratus the Younger?
- Jure Vuga, Podoba samogibljive skulpture malika, mehničnega čudesa ali »avtomata« na Kranjskem oltarju • A Depiction of a Self-moving Sculpture of an Idol, a Mechanical Marvel or Automaton in the Krainburg Altarpiece
- Boris Golec, Višnjegorski slikarji 17. in 18. stoletja, njihovo socialno in naročniško okolje. Francišek Karel (Francesco) Faenzi, Franc Faenzi, Janez Jakob Menhard (Mönhardt), Jakob Killer, Karel Ludvik Gentilli, Peter Straspurger, Franc Anton Nirenberger, Franc Xaver Nirenberger, Anton Nirenberger • 17th and 18th Century Painters from Višnja Gora, their Social Environment and Commissioners. Franz Karl (Francesco) Faenzi, Franz Faenzi, Johann Jakob Menhard (Mönhardt), Jakob Killer, Karl Ludwig Gentilli, Peter Straspurger, Franz Anton Nirenberger, Franz Xaver Nirenberger, Anton Nirenberger
- Renata Komić Marn, »Če bo hotel muzej pridobiti kaj boljših stvari, bo moral za nakup tvegati večje vsote.« Nakupi za Narodni muzej na dražbi Szapáryjeve zbirke v Murski Soboti • "If the museum wishes to obtain better things, it will have to risk higher sums." The Acquisitions for the National Museum at the Auction of the Szapáry Collection in Murska Sobota
- Barbara Vodopivec, Restitucija predmetov kulturne dediščine iz Avstrije v Jugoslavijo po letu 1945 • Restitution of Objects of Cultural Heritage from Austria to Yugoslavia after 1945
- Jure Volčjak, Cerkve goriške nadškofije na Kranjskem v času nadškofa Karla Mihaela grofa Attemsa. 1. del: Bistrski, gorenjski in metliški arhidiakonat • The Churches of the Archdiocese of Gorizia in Carniola in the Time of Archbishop Karl Michael von Attems. Part 1: The Archdeaconry of Bistra, Upper Carniola (Gorenjska) and Metlika

ISBN 978-961-254-859-9

25 €

9 789612 548599 >